

ZAKONSKI PROPISI O VLASNIČKIM ODNOSIMA U JUGOSLAVIJI (1944 - 1948)

Marijan Matićka

U komunističkoj Jugoslaviji došlo je do promjena i u vlasničkim odnosima. Najveći broj zakonskih propisa, kao pravne podloge mijenjanja vlasničkih odnosa, donesen je u kratkom razdoblju od jeseni 1944. do sredine 1948. Sagledavanje načina donošenja, sistematizacija i utvrđivanje osnovnih obilježja tih propisa osnovna je tema ovog rada.

Jedan od bitnih sastavnih dijelova cjelokupnih promjena koje su se dogodile u Hrvatskoj, kao dijelu jugoslavenske državne zajednice, poslije završetka rata od 1941. do 1945. godine, bilo je stvaranje novih vlasničkih odnosa. Težišno je tada postalo državno vlasništvo. Ono ima korijene u ratnim događajima, a zakonski propisi koji su prihvaćani neposredno poslije završetka rata uglavnom su činili završnicu procesa mijenja vlasničkih odnosa.¹ Doduše, u tijeku rata Komunistička partija Jugoslavije, kao dominirajuća politička snaga u narodnooslobodilačkoj borbi, uglavnom nije isticala gesla o mijenjanju vlasničkih odnosa. Ali je to u praktičkom djelovanju provodila. To je uostalom bilo sukladno sa njezinim programskim načelima. Već u Podlozi ujedinjenja iz 1919. je pisalo: "Privatna svojina nad sredstvima za proizvodnju, koja je pre bila sredstvo da proizvođaču obezbedi svojinu nad njegovim produktom, postala je danas sredstvo da se seljaci, zanatlije i sitni trgovci eksproprišu i da se produkti radnikovi prenesu u svojinu onih koji ne rade - kapitalista i veleposednika. Jedino prelaskom kapitalističke privatne svojine nad sredstvima za proizvodnju - zemljište, rudnika, sirovina, alata, mašine, saobraćajnih sredstava - u društvenu svojinu i preobraćenjem proizvodnje espapa u socijalističku produkciju, tj. takvu koju vrši društvo samo za sebe (za svoju potrebu), može se postići da to veliko gazdinstvo i prinosi od društvenog rada, koji stalno raste, postanu i za one klase koje su dosada bile eksploatisane, umesto izvora bede i ugnjetavanja, izvor najvećeg blagostanja i svestranog harmoničnog usavršavanja."² U Programu Komunističke partije Jugoslavije, koji je bio usvojen na drugom partijskom kongresu održanom u Vukovaru 1920. i bio na snazi do 1948, utvrđene su slijedeće odrednice: "Korenito poboljšanje položa-

¹ Usp. Branko Petranović, O promjenama u društveno-ekonomskoj strukturi u toku narodnooslobodilačke borbe, Prilozi za istoriju socijalizma, 6/1969. J. Humar, Nastanak društvene svojine u Jugoslaviji, Beograd 1986. Postoji dakako i ekonomska i pravna literatura o toj problematici, ali nastala uglavnom u svezi s tijekom zbivanja te bi zahtijevala poseban osvrt. (Usp. Vilim Ribić, Pregled ekonomske literature na osnovi teoretskih, konceptijskih i konkretizacijskih problema privredne zbilje /Razdoblje centralističko-administrativnog rukovođenja privredom/, Povijesni prilozi, 7/1988)

² Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije, Tom II, Kongresi i zemaljske konferencije KPJ 1919-1937, Beograd 1950, 11

ja radničke klase postignuće se samo kada proletarijat zavlada proizvodnjom. *Da bi se po osvojenju političke vlasti podigla proizvodnja, diktatura proletarijata treba da izvrši eksproprijaciju krupnih kapitalista i veleposednika, da sredstva za proizvodnju i saobraćaj pretvori u kolektivnu svojtnu radničke države.*" (potcrtao M. Maticka) A zatim je poblizje određeno: "Kao prve mere za socijalizaciju proizvodnje važe ove: socijalizacija banke, zauzeće od strane proletherske vlasti svih organa kapitalističke države koji upravljaju privrednim životom, preuzimanje svih opštinskih preduzeća, socijalizacija velikih industrijskih grana, i isto tako socijalizacija onih industrija čiji stepen koncentracije i centralizacije omogućava tehničku socijalizaciju, socijalizacije velikih poseda. Što se tiče manjih preduzeća, proletarijat će ih socijalizirati malo pomalo, vodeći računa o njihovoj veličini i društvenoj korisnosti."³

Dakle, programska stajališta Komunističke partije Jugoslavije o podržavljenju vlasništva bila su veoma jasna. No, u političkoj agitaciji Komunističke partije Jugoslavije tijekom ratom uglavnom nema otvorenih najava o oduzimanju imovine. Međutim u organiziranju prehrane boraca, zadovoljavanju raznih potreba narodnooslobodilačke borbe privatno je vlasništvo bilo zahvaćeno kolektivnim upravljanjem. Radilo se o raznim oblicima organiziranja proizvodnje i pri tome se obično naglašavalo da pitanje vlasništva ostaje otvoreno do poslijeratnog doba. Ponajviše se to odnosilo na obradu napuštene zemlje, a zatim i stavljanju u proizvodnju raznih obrtničkih i manjih tvorničkih pogona.⁴

Stvaranjem većih slobodnih teritorija i organiziranjem organa vlasti pod kontrolom Komunističke partije Jugoslavije postepeno su doneseni i propisi koji su neposrednije zadirali u vlasničke odnose. Ponajprije to su odluke o konfiskaciji imovine pripadnika okupatorskih sila i njihovih suradnika. Nastojala se uspostaviti i razlika tako da se imovina pripadnika okupatora, a odnosilo se to najvećim dijelom na Nijemce, konfiscirala samom konstatacijom o pripadništvu neprijateljskoj zemlji odnosno narodu. Za tzv. suradnike okupatora nastojalo se uspostaviti *načelo osobne odgovornosti* i, slijedom toga, tek po presudi vojnog ili narodnog suda o kolaboraciji, kao kaznena mjera došla je konfiskacija imovine. Presude su izricane u ratnim uvjetima i neposrednim poratnim prilikama na temelju propisa i kriterija koji su u njih ugrađivani u skladu sa navedenim idejnim opredjeljenjima Komunističke partije Jugoslavije, što upućuje na njihovo *revolucionarno, a ne građanskopravno utemeljenje*. Boris Kidrič⁵ to je veoma otvoreno izložio na petom partijskom kongresu održanom u Beogradu 1948. godine: "Radni polet naših narodnih masa pratilo je neposredno nastupanje na osnovne kapitalističke pozicije u našoj privredi. *Glavna forma tog nastupanja bili su procesi protiv izdajničkih reakcionara, koji su se, pored ostalog, redovno završavali i konfiskacijom njihove imovine.* (potcrtao B. Kidrič) *Konfiskacija imovine, koliko god bila sprovedena na pravnoj osnovi kazne za nacionalnu izdaju, imala je u suštini ipak karakter socijalističke mere.* (potcrtao M. Maticka) Zašto? Prvo, zato što ju je sprovodila narodna vlast kao vlast revolucionarnog radnog naroda na čelu s radničkom klasom. Drugo, zato što je konfiskovana imovina prelazila u opštenarodne ruke, u ruke države radnog naroda kao upravljača tom imovinom, pa je, prema tome, već na samom početku bilo jasno da će se ona u bliskoj budućnosti iskristalizovati u imovinu čisto socijalističkog tipa. Treće, zato što je sama nacionalna izdaja, koja je bila neposredni uzrok konfiskacije, imala izričito klasnu pozadinu, jer je predstavljala kontrarevolucionarni otpor izdajničke buržoazije radnom narodu, koji je oružjem uzeo u svoje ruke sudbinu zemlje. *Konfiskacija imovine izdajničke*

³ Isto, 34

⁴ O postupanju s tzv. napuštenom zemljom usp. Marijan Maticka, Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945. do 1948, Zagreb 1990, 23-27.

⁵ Boris Kidrič (1912-1953). Rođen u Beču, Austrija. Član Komunističke partije Jugoslavije od 1928. U narodnooslobodilačkom ratu politički komesar Glavnog štaba Slovenije. Godine 1945-1946. predsjednik vlade Slovenije. Od tada do 1953. ministar u vladi FNRJ i predsjednik Privrednog savjeta vlade FNRJ, predsjednik Savezne planske komisije. Član Politbira odnosno Izvršnog komiteta Centralnog komiteta KPJ/SKJ.

buržoazije bila je, dakle specifična forma eksproprijacija eksproprijatora, forma koja odgovara uslovima oslobodilačkog rata i dubokim revolucionarnim političkim i društvenim promjenama nastalim na temelju njega i u okviru njega. (potcrtao M. Maticka) Konfiskacija imovine narodnih neprijatelja značila je ne samo promenu u postojećim imovinskim odnosima nego je i kvantitativno dobila vanredno široki razmah usled širine nacionalnog izdajstva. Ona je, zajedno sa sekvestrima i oduzimanjem ratne dobiti obuhvatila preko 80% industrije, odlučujući deo bankarstva, skoro celu trgovinu na veliko.⁶

Osim konfiskacije provedene su i mjere sekvestracije tj. privremeno oduzimanja upravljanja imovinom. Po završetku rata primjenjivala se, napose pri mijenjanju zemljovlasničkih odnosa, i eksproprijacija tj. oduzimanje određene imovine uz naknadu. Ustav FNRJ iz 1946. stvorio je pravnu podlogu i za nacionalizaciju tj. podržavljenje raznih vrsta privatnog vlasništva. Dakako, bili su usvajani i razni drugi propisi koji su davali prednost državnom u odnosu na privatno vlasništvo.

Razmatranje promjena vlasničkih odnosa zahtijeva dakle poznavanje osnovnih propisa koje su o toj problematici donosili tijekom rata Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije odnosno njegovo predsjedništvo, a za Hrvatsku Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske i njegovo predsjedništvo. Na te propise se zatim nadovezuju propisi i zakoni koji su bili usvojeni poslije završetka rata u Privremenoj narodnoj skupštini Demokratske Federativne Jugoslavije, odnosno poslije prihvaćanja ustava Federativne Narodne Republike Jugoslavije u Narodnoj skupštini. Budući da su ti propisi imali opću važnost za cijelo državno područje Jugoslavije, zakonodavna tijela Federalne Hrvatske odnosno Narodne Republike Hrvatske tada uglavnom nisu donosila propise iz te oblasti. Stoga je težište prikaza na tzv. savezним propisima.

Osnovni cilj ovog rada je uspostaviti određenu kronologiju zbivanja koja ukazuje na tempo i okolnosti prihvaćanja propisa i njihova osnovna načela i obilježja. Dakle, radi se o historiografskoj interpretaciji naznačene problematike. Uzeti su u obzir uglavnom samo oni akti koji su najneposrednije uređivali vlasničke odnose. No, valja znati, i mnogi drugi akti su to posredno činili. U tadašnjim prilikama bili su gotovo svi propisi destimulirajući za privatne vlasnike, a podržavali su i jačali državno vlasništvo. Napose se to odnosi na razne zakone i ostale propise u području poreza, taksa, valorizacije vrijednosti imovine, kreditnog sustava, deviznih propisa itd. Isto vrijedi i za tzv. uredbе sa zakonskom snagom koje je u razmatranom razdoblju donosila vlada Federativne Narodne Republike Jugoslavije te uredbe Privrednog savjeta Vlade odnosno raznih ministarstava, kao i uopće za raznovrsne provedbene akte.⁷

Dakako, razmatranje zakonskih propisa o vlasničkim odnosima u Jugoslaviji 1945-1948. tek je osnovica, prvi korak u temeljitije proučavanje promjena vlasničkih odnosa. Zamišljeno je to ostvariti unutar šireg projekta istraživanja gospodarskog i socijalnog položaja Hrvatske u 20. stoljeću.

⁶ B. Kidrič, O izgradnji socijalističke ekonomike Federativne Narodne Republike Jugoslavije, V kongres Komunističke partije Jugoslavije, 21-29 jula 1948, Stenografske bilješke, Zagreb 1949, 573-574. U historiografskoj literaturi to se dosada interpretiralo uglavnom na slijedeći način: "Pravna osnova za stvaranje državnog vlasništva u prvom periodu nisu bili akti nacionalizacije sredstava za proizvodnju kao svojine kapitalističke klase, već konfiskacije imovine onih osoba koje su surađivale s okupatorom. Međutim, po logici historijske nužnosti kapitalistička klasa u Jugoslaviji našla se kao klasa u savezu s okupacionim silama u borbi protiv oslobodilačke fronte, pa je zbog toga njezina imovina došla pod udar spomenutih mjera. Društveno-politička bit, opseg i značenje formiranja državnog vlasništva konfiskacijom bili su po posljednjama gotovo identični nacionalizaciji, ali su razlike bile uglavnom formalno-pravne prirode." (Dušan Bilandžić, Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Glavni procesi 1918-1985, Zagreb 1985, 117)

⁷ Društvene promjene koje se događaju od 1990. otvorile su mogućnost za razmatranje vraćanja oduzete imovine. Jadranko Crnić, uz suradnju Ane-Marije Končić, pripremio je stoga zbirku propisa "Konfiskacija, nacionalizacija, ratna dobit, agrarna reforma, kolonizacija i drugi oblici prisilnog prestanka vlasništva. Zakon o pretvorbi društvenog poduzeća", Zagreb 1991. Zbirka, kako autor piše u uvodnim napomenama, "omogućava svakom tko je na bilo koji način zainteresiran o povratku određene imovine kao i onima na čija bi se prava moglo odnositi vraćanje, da sazna bitno o propisima koji se odnose na ovu problematiku, te da u skladu s tim ostvaruje odnosno štiti svoja prava". Zbirka je dobrodošla i povjesničarima u prigodama historiografskog oblikovanja te problematike.

I. PRAVNI PROPISI U ZAVRŠNOJ ETAPI I NEPOSREDNO POSLIJE ZAVRŠETKA RATA⁸

1. Odluka Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 21. studenoga 1944.

Predsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije u razdoblju između drugoga zasjedanja u studenome 1943. i trećega zasjedanja plenuma u kolovozu 1945. donijelo je veći broj propisa koji su neposredno utjecali na vlasničke odnose. Jedna od dalekosežnijih odluka bila je *Odluke o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom neprisutnih lica i o sekvstru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile*. Predsjedništvo ju je usvojilo 21. studenoga 1944.⁹ Odluka je djelomice bila utemeljena i na stajalištima Moskovske i Teheranske konferencije glavnih sila antihitlerovske koalicije iz 1943. o odnosu prema napadačima i ratnim zločincima.

Odlukom je utvrđeno da u državno vlasništvo prelazi sva imovina Njemačkog Reicha i njegovih državljana koja se nalazila na prostoru Jugoslavije te imovina osoba njemačke narodnosti. Izuzeta je bila samo imovina Nijemaca koji su se borili u redovima Narodnooslobodilačke vojske i partizanskim jedinicama, odnosno onih koji su bili podanici neutralnih država i nisu pokazali neprijateljstvo prema oslobodilačkom ratu u Jugoslaviji. Određeno je zatim da u državno vlasništvo prelazi i sva imovina ratnih zločinaca bez obzira na njihovo državljanstvo te sva imovina osoba koje su presudom vojnih ili civilnih sudova bile osuđene na gubitak imovine u korist države. Država je preuzela i imovinu odsutnih osoba tj. onih koje su tijekom rata prisilno odvedene od neprijatelja ili su same izbjegle. Međutim, ta imovina još nije mijenjala vlasnika, već je država njome upravljala do konačnog rješenja. Imovina koja je pod pritiskom okupatorskih vlasti promijenila vlasnika došla je također pod sekvstar države.

Odluka je veoma detaljno odredila što se sve smatra imovinom. O tome govori članak 3. Odluke: "Pod imovinom u smislu ove Odluke imaju se smatrati nepokretna dobra, pokretna dobra i prava, kao zemljišni posedi, kuće, namještaji, šume, rudarska prava, preduzeća sa svojim postrojenjima i zalihama, hartije od vrednosti, dragocenosti, udeli, akcije, društva, udruženja svake vrste, fondovi, prava uživanja, svakovrsna platežna sredstva, potraživanja, učestvovanja u radnjama i preduzećima, autorska prava, prava industrijske svojine, kao i sva prava na napred pomenute predmete."

Cilj podržavljenja i sekvstracije imovine bio je osigurati "maksimalno iskorišćavanje te imovine za plansku proizvodnju radi što bržeg i što uspješnijeg dobijanja pobjede u oslobodilačkom ratu i stvaranja uslova za uspješnu ekonomsku obnovu i izgradnju Jugoslavije kao celine i svih njenih federalnih jedinica". Prelazom imovine u državno

⁸ Zakoni i odluke koje je donijelo Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije, njegovo Predsjedništvo, Privremena narodna skupština i njezino Predsjedništvo, potvrđeni su na zasjedanju Ustavotvorne skupštine 1. prosinca 1945. (Usp. Zasedanje Ustavotvorne skupštine, 29 novembar 1945 - 1. februar 1946. godine, Stenografske beleške, Beograd bez god. izdanja, 105) Krajem 1946. ti su propisi usklađeni s Ustavom Federativne Narodne Republike Jugoslavije, tj. neki su prestali važiti, većini je produžena važnost u nepromijenjenom obliku, a u neke su unesene određene promjene. (Usp. II redovno zasedanje Narodne skupštine FNRJ, 2. decembra - 21. decembra 1946, Stenografske beleške, Beograd 1947, 186-187, 197-198, 207-208) Propisi Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske, njegovog Predsjedništva odnosno Sabora Narodne Republike Hrvatske potvrđeni su na zasjedanju Ustavotvornog sabora 30. studenoga 1946. (Usp. Stenografski zapisnici Sabora Narodne Republike Hrvatske, Serija II, Knj. 1)

⁹ Zakonodavni rad Predsedništva Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije i Predsedništva Privremene narodne skupštine DFJ (19. novembra 1944 - 27. oktobra 1945.). Po stenografskim beleškama i drugim izvorima, Beograd bez god. izdanja (dalje: Zakonodavni rad Predsedništva AVNOJ-a), 17-20. (Usp. Službeni list DFJ, 2/1945. i Službeni list FNRJ, 63/1946.) O oduzimanju njemačke imovine usp. i Leopold Egger, *Das Vermögen und die Vermögensverluste der Deutschen in Jugoslawien*, Ver. Landsmannschaft der Donanschwaben in Baden-Württemberg, Sindelfingen 1983.

vlasništvo prestalo je pravo raspolaganja dotadašnjih vlasnika. Odlučeno je da se smatraju nevažećim i svi postupci u svezi imovine određene za podržavljenje koji su izvršeni poslije donošenja Odluke kao i u razdoblju od 6. travnja 1941. do donošenja Odluke.

Uprava nad podržavljenom i sekvestriranom imovinom povjerena je u nadležnost Povjereništva za industriju i trgovinu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Povjerenik je dobio ovlast donositi dopunske odredbe i naredbe radi izvršenja Odluke. Za neposredno upravljanje osnovana je Državna uprava narodnih dobara. Povjerenik za industriju i trgovinu određivao je članove te uprave u koju su bili uključeni i predstavnici federalnih jedinica. Utvrđeno je da u djelokrug rada Uprave napose ulaze sljedeći poslovi: "1- Da na osnovu rešenja i uputa Poverenika trgovine i industrije postavlja kod preuzetih dobara uprave, odnosno sekvestre i da im daje direktive za racionalno iskorišćenje tih dobara. 2 - Da utvrdi imovno stanje, aktivu i pasivu dobara koja prelaze u upravu Državne uprave narodnih dobara. 3 - Da odlučuje na koji će se način preuzeta dobra iskorišćavati na opšte dobro naroda kao celine." Osnovane su također Zemaljske uprave narodnih dobara i, u većim gradovima, Gradske uprave narodnih dobara.

2. Novčana reforma

Tijekom rata na jugoslavenskom prostoru bile su u prometu različite valute. Kuna, srpski dinar, talijanska lira, njemačka marka, mađarska penga, albanski franak (lek) i bugarski lev bili su sredstva plaćanja u različitim dijelovima Jugoslavije. Stoga se protjerivanjem okupatora nužno nametalo provođenje novčane reforme. Takve reforme obično nemaju neposrednog utjecaja na vlasničke odnose, ali zacijelo doprinose prelijevanju i usmjeravanju novčane mase. Mogući su i raznovrsni posredni učinci. To dakako znači bogaćenje odnosno siromašenje pojedinih krajeva, društvenih slojeva i grupa. Stoga je u ovu radnju uvrštena i ta problematika.

Predsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije probleme uvođenja jugoslavenskog dinara razmatralo je na sjednici od 5. travnja 1945, dakle u vrijeme kada čitav jugoslavenski prostor još nije bio oslobođen. Tada su bili predloženi *Zakon o povlačenju i zamjeni okupacijskih novčanica* i *Zakon o kursevima za povlačenje okupacijskih novčanica i o regulisanju obaveza*.¹⁰ Opširno obrazloženje uz predložene zakone dao je ministar financija Sreten Žujović.¹¹ Istako je da prilikom provođenja postupka zamjene novca najveće probleme čini utvrđivanje uzajamnih tečajeva pojedinih novčanih jedinica te utvrđivanje visine opticaja novca i odnosa razmjene za novi jugoslavenski dinar. Priznao je da u "našoj sadašnjoj situaciji neotklonivo je da izvestan broj lica bude oštećen, da se oseća oštećenim, jer se nijedna valutna reforma, slobodno smemo tvrditi, nije sprovodila pod težim valutno-političkim i tehničkim uslovima od ove koja je pred nama".¹²

Zakon je predviđao zamjenu novca po pojedinim novčanim područjima i po tečajevima koji će se utvrđivati posebnim zakonima. Ovom prilikom bila je, između ostalih promjena, predviđena zamjena kune u području Srijema i to po tečaju od 2,5 jugoslavenskih dinara za 100 kuna. Za ostale valute bili su određeni slijedeći tečajevi: 100 leva je 10 dinara, 100 leka je 50 dinara, 100 lira je 30 dinara, 100 penga je 100 dinara, 100 srpskih dinara je 5 dinara. U raspravi s predloženim tečajem za kunu nije se složio Andrija Hebrang.¹³ Tada je rekao: "Ja se slažem sa metodom utvrđivanja

¹⁰ Zakonodavni rad Predsedništva AVNOJ-a, 83-92, 108-110. (Usp. Službeni list DFJ, 20/1945. i 23/1945)

¹¹ Sreten Žujović (1899-1976). Rođen u Maloj Vrbici, Srbija. Član Komunističke partije Jugoslavije od 1924. U narodnooslobodilačkom ratu član Vrhovnog štaba. Od 1945. do 1948. ministar u vladi FNRJ. Godine 1948. zbog gledišta o Rezoluciji Informbiroa isključen iz Centralnog komiteta KPJ i smijenjen sa državnih funkcija.

¹² Zakonodavni rad Predsedništva AVNOJ-a, 95.

¹³ Andrija Hebrang (1899-1949). Rođen u Bačevcu kod Virovitice, Hrvatska. Član Komunističke partije Jugoslavije od sredine 20-tih godina. Od 1929. do 1941. u zatvoru. Član Operativnog rukovodstva Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske do veljače 1942. kada je ponovo uhapšen. Od rujna

relacije kursa po kome će se vršiti zamjena a o čemu je ovdje iscrpno govorio drug Zujović. Ali ja uopšte ne mogu da prihvatim soluciju koja se ovdje predlaže, da se kuna tako tretira da se ona zamjenjuje u najnepovoljnijem omjeru, da se konkretno za 100 kuna dobija samo dva i po dinara, - ja se s tim ne mogu složiti.“ Neslaganje je obrazložio na slijedeći način: “Taj kurs nije pravilno određen, njega mase u Hrvatskoj neće primiti, tamo će se reći da je to opet neka zavjera protiv Hrvata. Uostalom zašto se pravi tolika razlika između kune i Nedićevog dinara? Ako bi ovako odredili i ozakonili kurs kune to bi znatno oštetilo privredu Hrvatske i svih onih krajeva u njoj koji su tako teško opustošeni, kao što su Lika, Kordun, Dalmacija. Čini mi se da se ovaj kurs ne može braniti načelom jednakosti, ne možemo reći Hrvatima da smo ovo osjetljivo ekonomsko i političko pitanje rješavali u duhu bratstva i jedinstva naših naroda. Ja zato molim da se ovo još jednom prodiskutuje, jer ja ne mogu dati svoj pristanak na ovakvo rješenje, jer sam ubjeden da je to nepravilno i protiv interesa hrvatskog naroda. Ma da se točno ne zna opticaj kune, ma da je ima mnogo, ipak se globalna količina isuviše precjenjuje, a to mislim da je činila i komisija koja je ovo pitanje proučavala. Zato ja molim i insistiram da se ovo olako ne lomi. Moje je mišljenje da ovo treba izmijeniti, to jest da se odredi povoljniji kurs za kunu. Ja ne znam što vi mislite, ali ja ne mogu dati saglasnost za ovakvo rješenje koje šteti interese hrvatskog naroda.”¹⁴ No, unatoč intervencije A. Hebranga oba zakona su prihvaćena onako kako su bila i predložena.

Predsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije o tečaju je kune ponovo raspravljalo prigodom usvajanja *Zakona o kursevima za povlačenje okupacijskih novčanica i o regulisanju obaveza na području Bosne i Hercegovine*. Bilo je to 7. lipnja 1945.¹⁵ Predloženi tečaj kune koji je sada bio nepovoljniji od utvrđenog u travnju 1945. nitko nije osporavao (1000 Kuna=7DFJ dinara). U raspravi je samo Marko Vujačić¹⁶ izrekao mišljenje da “možda nije pravo da se u Bosni i Hercegovini kuna zamjenjuje po istom kursu kao u Hrvatskoj zbog toga što je kune u Bosni i Hercegovini mnogo manje no u Hrvatskoj”.¹⁷ Većina članova Predsjedništva nije prihvatila takvo stajalište. Međutim svi su imali gledište da Bosni i Hercegovini na određeni način valja pomoći i prilikom zamjene novca. Tada je Antun Augustinčić¹⁸ rekao: “Ja, naprotiv, smatram da nema nikakvih razloga da bi se kuna nejednako tretirala. Možda ona danas nema svuda istu kupovnu vrednost, kao što je to naglasio drug dr Blagojević. Da kunu treba i pored toga podjednako tretirati ima i političkih i ekonomskih razloga. Ovo je pitanje veoma važno i zato sam ja da pitanje kurseva rješavamo jedinstveno za cijelu zemlju. Ako se radi o pomoći najviše postradanim krajevima, ja sam zato da se ona bez daljega dade, ali nisam da se to čini povlašćenjem u kursu po kome će se zamjenjivati okupacijski novac, u ovom slučaju kune. Ne bismo mogli sa jednim takvim rješenjem izaći pred narod Hrvatske.”¹⁹ A. Hebrang, koji se u travnju veoma oštro suprostavio predloženom kursu kune određenom za područje Srijema, sada je rekao: “O zamjeni okupacijskih novčanica i o kursu po kome će se one mijenjati mi smo diskutirali vrlo dugo i vrlo mnogo. I praksa je pokazala da smo

1942. na oslobođenom teritoriju. Sekretar Centralnog komiteta KPH do listopada 1944. Član Politburoa Centralnog komiteta KPJ. Godine 1945-1946. obavlja najvažnije gospodarske dužnosti u vladi FNRJ: ministar industrije, predsjednik Privrednog savjeta, predsjednik Planske komisije. Od tada postepeno udaljavan od partijskih i državnih funkcija, a 1948. uhapšen i najvjerojatnije ubijen u zatvoru.

¹⁴ Zakonodavni rad Predsedništva AVNOJ-a, 106-107.

¹⁵ Isto, 304-320. (Usp. Službeni list DFJ, 41/1945)

¹⁶ Marko Vujačić (1889-1974). Rođen u Rastovcima, Crna Gora. Član Zemljoradničke stranke. Sudjeluje u narodnooslobodilačkom ratu od 1941. Potpredsjednik Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ.

¹⁷ Zakonodavni rad Predsedništva AVNOJ-a, 310.

¹⁸ Antun Augustinčić (1900-1979). Rođen u Klanjcu, Hrvatska. Sudjeluje u narodnooslobodilačkom pokretu od samog početka, a u jesen 1943. prebacuje se na oslobođeni teritorij. Potpredsjednik Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije.

¹⁹ Zakonodavni rad Predsedništva AVNOJ-a, 311.

dosada našli pravilna rješenja. Ja sam, kao što znate, imao izvjesne rezerve u pogledu kursa. No stvar je rješena i razmjena je pravilno tekla. Današnja diskusija je u pogledu tretiranja kune možda izlišna, jer je kurs riješen. U pogledu pomoći narodu Bosne i Hercegovine također ne treba diskutirati, jer smo mi u tome svi jednodušni. Stvar je samo da se to stavi na papir.”²⁰ Rješenje je pronađeno u novo napisanom drugom stavu članka 3. Zakona. Taj je stav glasilo: “ukoliko se posle izvršene zamene okupacijskog novca pokaže da su Bosna i Hercegovina zamenom dobile srazmerno manju količinu DFJ dinara prema predratnom novčanom opticaju, Ministarski savet Demokratske federativne Jugoslavije će tu razliku nadoknaditi i staviti na raspoloženje zemaljskoj vladi Bosne i Hercegovine u cilju raspodele među najpotrebnije stanovništvo.”

Zakon o kursovima za povlačenje okupacijskih novčanica i o regulisanju obaveza na području Hrvatske prihvaćen je na sjednici Predsjedništva Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije 21. lipnja 1945.²¹ Rasprave, osim o nekim sitnim pojedinostima nije bilo. Zakon je u članku 3 imao isto oblikovan stav kao i zakon koji je vrijedio u Bosni i Hercegovini. Dakako, naziv Bosna i Hercegovina zamijenjen je nazivom Hrvatska.²²

No, za imovinske odnose, osim utvrđivanja tečajeva za zamjenu novca, uređenja novčane mase u opticaju, važnost je imala i odredba po kojoj se moglo u gotovini promijeniti novac u vrijednosti do 5 000 DFJ dinara. Za sume položene iznad te vrijednosti izdavale su se potvrde naplative u roku tri mjeseca poslije izvršene zamjene. Potvrde su glasile na ime podnosioci i bile su neprenosive. Međutim, imoci potvrda nisu ih više mogli realizirati u punoj vrijednosti. Naime Predsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije je 7. lipnja 1945. prihvatilo *Zakon o isplati potvrda izdatih prilikom zamene okupacijskih novčanica i o raspolaganju sa potraživanjima na vezanim računima*.²³ Osnovna zamisao tog zakona bilo je prikupljanje novčanih sredstava u Fondu za obnovu zemlje i pomoć postradalim krajevima. Zakonom su bili utvrđeni progresivni postotni udjeli koji su se morali uplaćivati u korist navedenog fonda. Ovisno o visini novčanog iznosa na koji je glasila potvrda postotak uplate kod proizvođačkih poduzeća iznosio je od 5% za iznos do 5000 do 30% za iznos preko 250.000. Kod ostalih poduzeća i ustanova ti postoci bili su između 7% i 50%, a za sve ostale od 10% do 70%. Očito je i to bio jedan od načina oduzimanja pokretne imovine (novca) od raznih kategorija vlasnika, ponajprije privatnika, u korist državnog fonda.

3. Suzbijanje ratnog profiterstva

Veći broj zakonskih propisa uređivao je raznovrsne pojave poslijeratnih prilika - borbu protiv crne burze, šverca, špekulacije, sabotaže, zatim postupanje s napuštenom i otuđenom imovinom itd. Takvi su propisi redovito imali oštre kaznene odredbe i gotovo uvijek bila je predviđena i konfiskacija imovine u korist države odnosno uspostavljanje s državna uprava nad takvom imovinom.

Zakon o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže Predsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije razmatralo je i usvojilo na sjednici održanoj 23. svibnja 1945.²⁴ Prijedlog zakona podnio je Andrija Hebrang. Osnovno polazište prilikom obrazlaganja prijedloga bilo je da “izvanredne ratne prilike nameću i izvanredne mjere”. Smatrao je da je neophodan takav zakon jer inače

²⁰ Isto, 313.

²¹ Isto, 380-384. (Usp. Službeni list DFJ, 44/1945)

²² U povodu tako oblikovanog stava, a očito u svezi sa raspravama A. Hebranga, A. Augustinčića i Z. Sremca o tečajima, M. Pijade je, kao predsjednik Zakonodavnog odbora, rekao da tako “dokazujemo da su nam sve naše zemlje podjednako drage i da nijednu ne pretpostavljamo drugoj, već da sve bratski i jednako rešavamo. Ja mislim da će donošenjem ovog zakona otpasti svaki prigovor koji smo, nažalost, i ovdje čuli, a u pogledu utvrđenog kursa”. (Isto, 381)

²³ Isto, 290-304. (Usp. Službeni list DFJ, 39/1945. i 60/1945)

²⁴ Isto, 157-164, 170-189. (Usp. Službeni list DFJ, 26/1945)

ne bi mogle djelovati ostale mjere koje su već bile poduzete na sređivanju privrednog života. Ponajprije je mislio na propise o cijenama, plaćama, zamjeni okupacijskih novčanica itd. Naglasio je da je prijedlog zakona veoma strog i objašnjavao da "njegova strogost ima cilj zaštititi široke narodne slojeve od izrabljivanja malog broja gradskih i seoskih špekulanata i sabotera". Istodobno je naglasio da svrha zakona nije onemogućavanje privatne trgovine, da nije protiv onih koji savjesnim radom stječu normalnu dobit i olakšavaju opskrbu stanovništva i vojske. Istakao je da se špekulacije ne mogu ukinuti samo zakonskim propisima već da se borba protiv špekulacija mora voditi "na podlozi proširenog, povećanog i konstruktivnog rada na svim poljima proizvodnje, saobraćaja i organizirane opskrbe".²⁵

Pojam špekulacije zakon određuje veoma široko pa se navodi da je to "svaka privredna djelatnost, koja ima za cilj da se iskorišćavanjem vanrednih prilika nastalih usled ratnog stanja i posledica fašističke okupacije postigne nesrazmerna imovinska korist na štetu narodnih interesa". Nabrojeno je zatim i dvanaest posebnih slučajeva koje napose treba kazniti. Bilo je to zadržavanje robe od prodaje, traženje većih cijena kako bi se ostvarila dobit veća od prilikama primjerene dobiti, prekraćenje cijena utvrđenih propisima, prodaja robe koja ne odgovara utvrđenom kvalitetu i označenoj količini, prodaja robe mimo propisa zbog postizanja određene koristi, trgovanje zlatom, platinom, devizama, valutama itd. protivno postojećim propisima, dogovaranje između proizvođača, posrednika i prodavača u cilju postizavanja većih cijena od dopuštenih, višestruko preprodavanje robe i nepotrebno posredovanje u prodaji roba uslijed čega dolazi do povećanja cijena itd.

Sabotaže je također veoma široko definirana te je utvrđena kao "svaka radnja, odnosno propuštanje radnje u cilju da se ometa, onemogućava ili dovodi u opasnost pravilno i brzo poslovanje privrednih i saobraćajnih preduzeća (radnja) ili poljoprivrednih gazdinstava, kao i sve ono što bi moglo ići na štetu interesa narodne privrede ili državne privredne politike". Napose je nabrojeno šesnaest slučajeva koja treba kazniti. To je bilo oštećivanje, uništavanje ili uklanjanje postrojenja, instalacija, sirovina, gotovih proizvoda i slično, onesposobljavanje proizvodnih postrojenja, zatvaranje privrednih poduzeća i radnji, uništavanje i oštećivanje poljoprivrednih usjeva kao i uništavanje živog ili mrtvog inventara na poljoprivrednim gospodarstvima, zlonamjerna primjena neracionalnih metoda u proizvodnji, zlonamjerno sastavljanje kalkulacija, otuđivanje i prikriivanje sirovina, neracionalno nagomilavanje sirovina, davanje netočnih podataka o stanju proizvodnje i zaliha robe itd.

Za prekršitelje su bile predviđene četiri vrste kazni: novčana kazna, prinudni rad od jednog mjeseca do deset godina, konfiskacija jednog dijela ili čitave imovine osuđene osobe te smrtna kazna. Napose je naglašeno da se novčana kazna može izreći zajedno sa kaznom o prisilnom radu, a kazna konfiskacije zajedno sa prisilnim radom i smrtnom kaznom. Sa konfisciranim imovinom postupalo se u skladu s Odlukom Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 21. studenoga 1944, tj. postajala je državni vlasništvo. Postupak, na prijavu bilo koje osobe odnosno po službenoj dužnosti, provodili su redoviti sudovi. U naseljima sa više od 3000 stanovnika omogućeno je stvaranje posebnih komisija sa zadatkom pronalaženja slučajeva nedopuštene špekulacije. Komisije su imale pravo kažnjavati novčanom kaznom do 2 000 dinara i oduzetu robu koja je bila predmet špekulacije do vrijednosti od 5 000 dinara. Novčana kazna mogla se inače izreći do najviše stostruke vrijednosti zaplijenjene robe odnosno u iznosu od 50 do 100 000 dinara. Novčana kazna uplaćivala se u korist prehrane siromašnog stanovništva one federalne jedinice u kojoj je bila izrečena.

Promjene u vlasničkim odnosima izazvao je i *Zakon o oduzimanju ratne dobiti stečene za vreme neprijateljske okupacije* usvojen na sjednici Predsjedništva Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije 24. svibnja 1945.²⁶ Utvrđeno

²⁵ Isto, 158.

²⁶ Isto, 240-250. (Usp. Službeni list DFJ, 36/1945)

je da se ratnom dobiti "smatra onaj višak (uvećanje) imovine, u ma kom obliku on bio, koji je na dan 9. manja 1945. godine imalo pravno ili fizičko lice preko imovine koju je to lice posedovalo 6. aprila 1941. godine, a koji višak potiče iz privredne ili druge delatnosti vršene za vreme rata uz iskorišćavanje izuzetnih ratnih prilika i bede naroda, te prelazi normalnu dobit koju bi to lice moglo steći u normalnim (redovnim) uslovima privređivanja, a u svojoj ukupnoj vrednosti iznosi više od 25 000 dinara DFJ". Također se ratnom dobiti smatrao i dio imovine tako stečene koji je utrošen za investicije, popravke šteta, upotrebljen za otplatu dugova učinjenih prije 6. travnja 1941, predan u naslijeđe ili dobiven kao miraz. Određeno je da visinu ratne dobiti utvrđuje komisija narodnog odbora koji je imao porezno odjeljenje. Ratna dobit oduzimala se u cijelom iznosu u korist fonda za pomaganje nastradalih krajeva i žrtava rata. Ratni dobitnik imao je pravo žalbe višestepenoj komisiji. Međutim, ratni dobitnik koji u redovnom roku nije podnio prijavu o ratnoj dobiti plaćao je posebnu kaznu od 15% ili od 30% od utvrđene ratne dobiti, ako se nije odazvao ni na pismeni poziv za prijavu ratne dobiti. *Visinu ratne dobiti komisije su utvrđivale slobodnom procjenom na temelju prijave i prikupljenih podataka.*

Mogućnost proizvoljnih tumačenja i postupanja u tako oblikovanim zakonskim odredbama kritizirao je Milan Grol, tada potpredsjednik vlade Demokratske federativne Jugoslavije.²⁷ Tada je rekao: "Ja, gospodo, ovde moram da stavim izvesne rezerve. Zakon je suviše važan i delikatan da bi mogao sa ovako lakim, širokim i poroznim formulacijama, koje stvaraju isto tako neiscrpne mogućnosti ostupanja od intencija zakonodavca, za, ako hoćete, proizvoljna tumačenja, a to znači i za gonjenje onih koji, po jednom objektivnom i čvrstom kriterijumu pravde i morala ne bi mogli biti pozvani na odgovornost - jedan takav zakon, mislim ne može ulivati poverenje, ono poverenje koje zakon ovakve materije i ovakvog značaja neophodno mora da ima. Jer, gospodo, vremena su bila veoma teška. Rat je nevoljama koje je svakodnevno donosio stvarao u narodu jednu nenormalnu, ratnu psihologiju, psihologiju razdraženosti do vrhunca, raspaljivao strasti. I u takvoj situaciji dati u ruke jednom aparatu, ne baš vičnom da radi samo u okviru zakona, dati jedan ovakav zakon, mislim da nije baš tako laka stvar. Ovde su se naravno čula i sasvim drugačija mišljenja. Ja sam bio dužan da upozorim na to do čega može dovesti jedan ovako izrađen zakon. Ja sam, dakle, bio dužan da kažem što o ovome predmetu mislim."²⁸ No, usprkos takvih upozorenja zakon je bio usvojen.

Zakon o postupanju sa imovinom koju su sopstvenici morali napustiti u toku okupacije i imovinom koja im je oduzeta od strane okupatora i njegovih pomagača usvojen je na sjednici Predsjedništva Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije 24. svibnja 1945.²⁹ Obrazloženje prilikom usvajanja zakona dao je Moša Pijade.³⁰ Zakon zahvaća problematiku vlasničkih odnosa jer uređuje postupak s imovinom koja je tijekom rata mijenjala vlasnike. Osnovno je zakonsko načelo poništiti promjene koje su nastale iz rasističkih, vjerskih, nacionalističkih ili političkih razloga od strane okupatora i njegovih suradnika. Stoga se imovina vraćala prijašnjim vlasnicima, ali pod uvjetom da nisu surađivali sa okupatorima i njihovim pomagačima, bez obzira na odnose i prava trenutačnih posjednika imovine. Oni su dapače bili dužni takvu imovinu prijaviti i predati Državnoj upravi narodnih dobara.

²⁷ Milan Grol (1876-1952). Rođen u Beogradu, Srbija. Jedan od osnivača Demokratske stranke i njezin predsjednik od 1940. Ministar u vladama Kraljevine Jugoslavije, potpredsjednik u vladi Demokratske Federativne Jugoslavije (ožujak - kolovoz 1945.). Nakon izbora za Ustavotvornu skupštinu (studeni 1945) ne sudjeluje u političkom životu.

²⁸ Zakonodavni rad Predsedništva AVNOJ-a, 245.

²⁹ Isto, 225-240. (Usp. Službeni list DFJ, 36/1945)

³⁰ Moša Pijade (1890-1957). Rođen u Beogradu, Srbija. Član Komunističke partije Jugoslavije od 1920. Godine 1925. osuđen na 12 godina zatvora. U narodnooslobodilačkom ratu član Vrhovnog štaba. Radi na organiziranju narodne vlasti. Potpredsjednik Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije. Predsjednik Narodne skupštine FNRJ. Član Politbira odnosno Izvršnog komiteta Centralnog komiteta KPJ/SKJ.

Povratak imovine ostvarivao se zahtjevom sudskim organima. Pravo na podnošenje zahtjeva imali su i nasljednici umrlog ili nestalog vlasnika. Do preuzimanja vlasništva imovinom je upravljala Državna uprava narodnih dobara. U raspravi o zakonskom tekstu napose se razmatralo što se sve treba vratiti vlasnicima. Predviđao se u osnovi povrat svih vrsta imovine, pokretne i nepokretne. Bila su tako predviđena i rudarska prava, ali poslije diskusije o prijedlogu zakona ona su izuzeta od povrata i država je zadržala upravu nad njima. M. Pijade je tom prigodom rekao: "Mi smo o pitanju rudarskih prava diskutovali u Zakonodavnom odboru i našli smo da ih ne treba dirati, jer smo smatrali da je član Vlade koji je predložio ovaj nacrt imao izvesnih razloga zbog kojih je predvideo da se i ona vraćaju. Međutim, ako Ministar rudarstva Vlade DFJ smatra da ih treba izuzeti ja to u ime Zakonodavnog odbora s radošću prihvatam. *I zaista, ako se stvar suštinski razmotri, izuzimanje je opravdano i sa gledišta držanja sopstvenika rudarskih prava u toku Narodnooslobodilačke borbe i sa gledišta perspektive razvoja našeg rudarstva. Mislim da ne bi bilo politički opravdano da im danas vraćamo, a sutra posebnim zakonom ukidamo.*"³¹ (Potcrtao M. Maticka) Očito se vidi opredjeljenje za podržavanje rudnih bogatstava.

Zakon je također utvrdio da prilikom predaje imovine rođacima sud treba voditi brigu o "razlozima pravičnosti prema postradaloj porodici kao i *interesima narodne privrede* u duhu člana 5 Odluke Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 21. novembra 1944. godine, te će u slučaju da je imovina velika, *ustupiti na upravu samo jedan deo imovine kako ne bi došlo do nezasluzenog gomilanja bogatstva u rukama lica kojima se imovina predaje na upravu*". (Potcrtao M. Maticka) Tako je zapravo ograničeno pravo naslijeđivanja u korist državnog vlasništva.

Zakon o zaštiti narodnih dobara i njihovom upravljanju Predsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije prihvatilo je na sjednici održanoj 24. svibnja 1945.³² Namjera zakonodavca je bila spriječiti neodgovorno razvlačenje podržavljene imovine i uspostaviti točne podatke o državnoj imovini kod Državne uprave narodnih dobara i Zemaljskih uprava narodnih dobara. Jer, kako je govorio Nikola Petrović³³ još se mnogo imovine nalazi kod pojedinih odbora, državnih nadležstava i ustanova i pojedinaca koja nikome nije prijavljena ili bar kao takva nije zavedena.³⁴ Milan Grol podržao je donošenje zakona rekavši da "donošenjem ovog zakona treba da se oseti nov režim: svako ko narodnu imovinu rasipa i neodgovorno s njom postupa ili je odnosi treba da bude kažnjen, treba da se zna da će se svaka zloupotreba kazniti".³⁵

Zakon ponajprije uređuje zaštitu i upravljanje imovinom koja je prešla u državno vlasništvo Odlukom Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 21. studenoga 1944. Utvrđuje da ta imovina, kao i imovina koja je na osnovu drugih zakona prešla u državno vlasništvo je "postala narodna imovina na čiju je svojину pravo države nezastarivo". Pojedinačno su nabrojane dužnosti odgovornih osoba za neposredno upravljanje takvom imovinom. Utvrđene su i kazne za kršenje tih odredbi kao i slučajeva protupropisnog korištenja državne imovine.

4. Zakon o konfiskaciji imovine

Jedan od značajnijih zakona u području mijenjanja vlasničkih odnosa bio je i *Zakon o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije*. Predsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije usvojilo ga je na sjednici održanoj 9. lipnja 1945.³⁶

³¹ Zakonodavni rad Predsedništva AVNOJ-a, 232.

³² Isto, 250-264. (Usp. Službeni list DFJ, 36/1945)

³³ Nikola Petrović je rođen 1910 u Novom Sadu, Srbija. Član Komunističke partije Jugoslavije od 1932. Vijećnik Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije. Povjerenik Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, a zatim do 1951. ministar u vladi FNRJ. Poslije radi kao povjesničar.

³⁴ Zakonodavni rad Predsedništva AVNOJ-a, 254.

³⁵ Isto, 255

³⁶ Isto, 323-349, 695-703. (Usp. Službeni list DFJ, 40/1945)

Njegovo značenje je u činjenici što se u jednom zakonskom tekstu nastojalo razriješiti probleme oko konfiskacije imovine koja se provodila tijekom rata i neposredno poslije završetka rata, ali po različitim kriterijima i postupcima pa je bilo prilično samovolje i grešaka.

Postojala su dva prijedloga zakona. Prvi je prijedlog potakao Andrija Hebrang u svojstvu predsjednika Privrednog savjeta vlade Demokratske federativne Jugoslavije na početku svibnja 1945. Međutim, taj prijedlog nije dobio podršku.³⁷ Stoga se pristupilo izradi novog prijedloga. Rasprava o njemu započela je 8. lipnja 1945. Moša Pijade je tada odredio cilj predloženog zakona tj. da se "zakonskim propisima utvrdi nadležnost za vođenje postupka i izricanje kazne konfiskacije i za sprovođenje konfiskacije da bi se na taj način obezbedila, s jedne strane, zakonitost, a s druge strane, jednoobraznost postupanja i priznalo pravo žalbe zainteresiranim licima".³⁸ U diskusiji je A. Hebrang ponovo naglasio hitnost donošenja takvog zakona. Rekao je naime da je "zakon hitan, a i preko potreban, jer njime treba da osiguramo jednakost u primjeni na cijelom državnom području kako bi se osigurala pravilnost provođenja mera konfiskacija i sekvestracije". Budući da nije bio prihvaćen prijedlog koji je bio urađen u Privrednom savjetu vlade Demokratske federativne Jugoslavije napose je rekao: "Ja se u svemu slažem sa novim prijedlogom pošto je on ustvari poboljšanje prvobitnog prijedloga jer su uzete u obzir i primjedbe i prijedlozi drugova ministara i članova Zakonodavnog odbora i naših stručnjaka. Ja sam u toku cijelog ovog rada na novoj redakciji bio konzultiran i predlažem da se zakon usvoji kako ga je predložio Zakonodavni odbor. Nema sumnje, u ovom prijedlogu su neke stvari bolje riješene i on je stvarno poboljšanje mog prijedloga. Ja ću ipak, kad budemo diskutirali u po-jedinostima, staviti neke primjedbe koje mislim da treba unijeti u zakonski tekst."³⁹

Konfiskacija imovine određena je u zakonu kao "prinudno oduzimanje bez naknade u korist države celokupne imovine (potpuna konfiskacija) ili tačno određenog dela imovine (delimična konfiskacija) koja je lična svojina ili lični udeo u zajedničkoj imovini sa drugim licima". Sekvestracija je pak definirana kao "privremeno oduzimanje i stavljanje pod kontrolu državne uprave imovine koja može da dođe pod udar konfiskacije, a u cilju obezbeđenja dotične imovine i zaštite javnih interesa".

Određeno je da se konfiskacija imovine može odrediti isključivo u slučajevima predviđenima zakonima. Za organe koji su ovlašteni izricati konfiskaciju odabrana je široka formulacija, tj. govori se o *vlastima* koje su za to određene zakonom. Prijedlog da to mogu biti samo redoviti sudovi odbačen je kao suviše uski, odnosno ograničavajući, napose i stoga što je već nekim zakonskim propisima (npr. kod kažnjavanja špekulacije) određeno da konfiskaciju propisuju i neki drugi organi. Utvrđeno je da vlast koja pokreće postupak konfiskacija treba ustanoviti i podatke o imovini koja se konfiscira. Konfiscirati se može samo imovina koja pripada osobi osuđenoj na konfiskaciju. Izričito je utvrđeno da konfiskacija zahvaća sve stvari osuđene osobe bez obzira da li se one nalaze u njegovu posjedu ili su sa svog prvobitnog mjesta odnijete u cilju sprečavanja konfiskacije. Imovina koja je određena za konfiskaciju nije se mogla

³⁷ Predloženi zakon imao je naslov "Zakon o postupku konfiskacije i sekvestracije imovine ratnih zločinaca, narodnih neprijatelja i osuđenika". Smatralo se da ne treba davati posebno značenje sekvestraciji i odvajati je od konfiskacija jer ona je "samo deo postupka konfiskacije, prethodni deo koji nije uvek obavezan". Zatim se smatralo da konfiskaciju ne bi smjeli naređivati organi upravne vlasti odnosno da treba jasno odrediti pojam *kazne konfiskacije* i *postupak izvršenja kazne konfiskacije*. (Isto, 324-325).

³⁸ Isto, 324.

³⁹ Isto, 327. U raspravi o pojedinim zakonskim člancima A. Hebrang se založio za formulaciju po kojoj kaznu konfiskacije mogu izricati *vlasti* koje su određene zakonom. To je obrazložio riječima da "mi ne možemo ovako osjetljivim zakonom vezati sebi ruke orijentišući se samo na sudove, jer ćemo imati, kao što već imamo, i takvih kriminalnih činidbi sa sektora privrede, kao što su šverc, špekulacija itd, tako da mi konfiskaciju ne možemo prepuštati samo sudovima. To bi često bilo smetnja za efikasnu intervenciju". (Isto, 330) Smatrao je zatim da pravo na prijavu imovine osoba protiv kojih se pokreće postupak po djelima za koja je predviđena kazna konfiskacije ne treba ograničiti samo na vlast koja pokreće postupak. No, to nije prihvaćeno. Izrekao je i veći broj opaski redakcijskog značenja.

prenijeti u nasljedstvo. Od konfiskacije su mogli biti izuzeti predmeti kućanstva kao npr. odijelo, rublje, obuća, namještaj i slično a bili su potrebni za život osuđenog i njegove uže obitelji, zatim alati za obrtnički rad ako osuđeni nije bio od suda lišen prava obavljanja svoje profesije, okućnica tj. minimum zemljišnog posjeda sa živim i mrtvim inventarom te hrana i ogrijev za osobne potrebe i potrebe članova uže obitelji i novčana suma u iznosu tromjesečne nadnice radnika u naselju gdje se konfiskacija vršila.

Zakon je propisao i postupak izvršenja konfiskacije imovine osoba njemačke narodnosti i podanika Trećeg Reicha kojima je imovina bila oduzeta Odlukom Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 21. studenoga 1944. Odluke o konfiskacije te imovine donosile su kotarske komisije koje je postavljao kotarski narodni odbor. Protiv odluke bila je dozvoljena žalba okružnoj komisiji odnosno predsjedništvu zemaljskog zakonodavnog tijela. Njihovo je rješenje odmah postajalo izvršno. Posebno je određeno da su kotarski narodni odbori dužni u roku od 30 dana po donošenju zakona dostaviti kotarskom sudu popis nepokretne imovine ratnih zločinaca i narodnih neprijatelja koji su tijekom rata streljani, ubijeni, poginuli ili pobjegli, a kojima imovina nije konfiscirana ili je konfiscirana samo djelomice. U takvim slučajevima sud treba naknadno uspostaviti odluke o konfiskaciji cjelokupne imovine.

Konfiscirana imovina prelazila je u državno vlasništvo sa svom aktivom i pasivom. Država je za pasivu preuzimala obaveze samo u vrijednosti konfiscirane imovine. Ako bi se presuda o konfiskaciji poništila, imovina se morala vratiti. Ona imovina koju nije bilo moguće vratiti (imovina u naturi) nadoknađivala se vlasniku u novcu. Sud koji je izricao kaznu djelomične konfiskacije morao je točno naznačiti koja se imovina konfiscira. Nije bilo dovoljno odrediti dijelove (npr. jedna petina, polovica itd.). Država je stjecala pravo vlasništva pravosnažnošću presude. Napose je utvrđeno da konfisciranom imovinom raspolažu Zemaljske uprave narodnih dobara, a tek iznimno, kada se radi o velikim poduzećima i dobrima, imovinu je preuzimala Državna uprava narodnih dobara.

5. Propisi Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske

Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske i njegova tijela posebnu su pažnju dali tumačenju i provođenju Odluke Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 21. studenoga 1944. Uputstva te vrste ima prilično i ovdje se navode tek neka.⁴⁰

Tako Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, pozivajući se na Odluku Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 21. studenoga 1944, donosi *22. veljače 1945. Uputstva za rad u vezi sa stavljanjem predloga za privremeni prelaz neprijateljske imovine pod upravu i nadzor Državne uprave narodnih dobara*.⁴¹ Uputstvo ponajprije određuje, pozivajući se na odgovarajuće dijelove Uredbe o vojnim sudovima i Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj, tko se smatra ratnim zločincem. Zatim utvrđuje što se može smatrati imovinom ratnih zločinaca pa je napisano: "Pod imovinom ratnih zločinaca i njihovih pomagača smatraju se njihova nepokretna dobra, pokretna dobra i prava, zemljišni posjedi, kuće, namještaj, rudarska prava, poduzeća sa svojim postrojenjima i zalihama, hartije od vrijednosti, dragocjenosti, udjeli, dionice, društva i udruženja svake vrste, fondovi, prava uživanja, svakovrsna platežna sredstva, potraživanja, učestvovanja u radnjama i poduzećima, autorska prava, prava industrijske svojine, kao i sva prava na napred pomenute predmete." Imovina je dakle najšire moguće

⁴⁰ Problematiku stvaranja državnog vlasništva u Hrvatskoj tijekom narodnooslobodilačkog rata opširno je razmotrila Nada Kisić-Kolanović u raspravi "Začeci društvenovlasničkih odnosa na oslobođenom području SR Hrvatske u toku narodnooslobodilačke borbe", Časopis za suvremenu povijest 3/1986.

⁴¹ Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, Zbornik dokumenata 1945 (Od 1. siječnja do 25. srpnja), Zagreb 1985, 275-283.

određena i gotovo da ne postoji nešto što se nije moglo podvesti pod neki od nabrojanih oblika. Privremeni prijelaz imovine pod upravu Državne uprave narodnih dobara trebalo je izvršiti u slučajevima kad je proces protiv ratnog zločinca ili pomagača pokrenut, ali još nije postojala presuda, te kad postupak još uopće nije pokrenut, ali je počinjeno djelo za koje prijeti kazna konfiskacije imovine. Zemaljska komisija za ratne zločince to treba provoditi sama ili preko općinskih, okružnih i gradskih komisija. Zbog djelotvornosti pri Zemaljskoj i okružnim komisijama osnovani su i posebni *Otsjeci za neprijateljsku imovinu*.

U posebnom dopisu Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača od 5. ožujka 1945. ponovo se razmatra ta problematika.⁴² Napose je ponovljeno da komisije uz svoj dosadašnji zadatak tj. "da utvrde ratne zločine i iz njih proizašle štete" moraju "stavljati prijedloge za privremeni prelaz imovine ratnih zločinaca i njihovih pomagača, kojima radi njihovih djela prijeti kazna konfiskacije imovine, pod upravu i nadzor Države". Naglašeno je da su komisije dužne zatražiti od narodnooslobodilačkih odbora na svom području izvještaje o imovini ratnih zločinaca. Isto treba tražiti od vojnih i civilnih sudova u svezi osoba protiv kojih je pokrenut postupak. Savjetovano je da se "održava lični kontakt na taj način, što će barem jedan put mjesečno izaslati svog člana sudovima, da ustanovi protiv kojih lica, kojima radi njihovih djela prijeti kazna konfiskacije imovine, je postupak u tečaju". (Potcrtao M. Maticka).

Povjereništvo unutrašnjih poslova Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske dostavilo je 19. ožujka 1945. oblasnim i okružnim narodnooslobodilačkim odborima uputstva o postupku u provođenju Odluke Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 21. studenoga 1944.⁴³ Uputstva su detaljno razrađena, a u prilogu je dostavljen i tekst Odluke te primjeri oblikovanja rješenja za podržavljenje imovine njemačkih državljana, konfiskacije imovine za osobe koje su presudama sudova osuđene na gubitak imovine i za postavljanje sekvestra. Uputstvo naglašava da "imovina Njemačkog Reicha i njegovih državljana, kao i sva imovina osoba njemačke narodnosti, osim imovine Nijemaca, koji su se borili u redovima NOV i POJ ili su bili podanici naturalnih država, a nisu se držali neprijateljski za vrijeme okupacije, prelazi u državnu svojinu automatski (potcrtano u dokumentu) na osnovu samog teksta cit. odluke AVNOJ-a, te za to ne treba nikakva sudska presuda". Upravni odjel okružnog narodnooslobodilačkog odbora mora samo donijeti pismeno rješenje i utvrditi da se ta imovina smatra državnim dobrom. Tada se postavlja i privremeni staratelj dok Državna uprava narodnih dobara odnosno Zemaljska uprava narodnih dobara ne odredi svog izaslanika. Rješenje se dostavljalo i obitelji ili zastupniku osobe kojoj je imovina oduzeta. Posebno je zatim utvrđen postupak konfiskacije imovine ratnih zločinaca i njihovih pomagača koji su na gubitak imovine osuđeni sudskim presudama, vojnih ili civilnih sudova. Bilo je predviđeno da sudovi takve presude dostavljaju Upravnom odjelu okružnog narodnooslobodilačkog odbora radi izvršenja konfiskacije. Rečeno je da "pri tome treba uvijek paziti na to, da se prema naredbi maršala Tita,⁴⁴ porodici osuđenog ne oduzme ono, što je nužno da bi mogla živjeti i da se prigodom konfiskacije ne umanjuje proizvodna moć konfiskovanog dobra".

Značajno je također da Uputstvo propisuje da se "prigodom oslobođenja novih mjesta i gradova, Upravni odjel Okružnog NOO ili pravni odjel Gradskog ili Kotarskog NOO, ako su na to ovlašteni od strane svog Okružnog NOO, moraju odmah (potcrtano u dokumentu) uspostaviti posebne komisije za konfiskaciju. (Potcrtano M. Maticka) Dužnost je ovih komisija da najhitnije (potcrtano u dokumentu) izvrše popis cjelokupne imovine svih lica, koja su izbjegla sa neprijateljem, a isto tako i lica koja

⁴² Isto, 358-359.

⁴³ Isto, 482-493.

⁴⁴ Josip Broz Tito (1892-1980). Rođen u Kumrovcu, Hrvatska. Član Komunističke partije Jugoslavije od početka 20-tih godina. Generalni sekretar od kraja 30-tih godina. Vrhovni komandant NOV i POJ. Predsjednik Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, a od 7. III. 1945. predsjednik vlade DFJ. Godine 1953. izabran za predsjednika FNRJ. Od 1974. predsjednik SFRJ i SKJ bez ograničenja trajanja mandata.

su od neprijatelja prisilno odvedena ili su sam izbjegla". Doduše, posebno je naglašeno da se ova "imovina ne smatra državnim dobrom, nego da država samo postavlja svoje organe radi obezbeđenja te imovine".

Od propisa koji su prihvaćeni od tijela Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske posebnu težinu ima *Odluka o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj* koju je donijelo Predsjedništvo Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske na sjednici održanoj 24. travnja 1945.⁴⁵ Radi se o aktivnostima koje su proglašene krivičnim djelima jer vređaju nacionalnu čast. Te su aktivnosti vrlo široko određene i, što je posebno značajno, postojala je mogućnost da se ovisno o interpretacijama subjektivno određuju.⁴⁶ Utvrđene su i stroge kazne pa se kaže: "Djela iz ove Odluke kažnjavat će se: a) gubitkom nacionalne časti, b) prisilnim radom, c) *djelomičnim ili potpunim konfisciranjem imovine* ili novčanom kaznom (potcrtao M. Maticka), d) izgonom". Kazna gubitka nacionalne časti značila je isključenje iz javnog života, gubitak prava na javne funkcije, kao i gubitak građanskih prava.

Za problematiku koju razmatramo važno je naglasiti da je među kaznama predviđena djelomična ili potpuna konfiskacija imovine. Budući da se moglo istodobno izreći nekoliko kazni za pretpostaviti je da je kazna konfiskacije imovine često bila primjenjivana u kombinaciji s nekom od ostalih kazni.⁴⁷

Ministarstvo pravosuđa Narodne vlade Hrvatske donijelo je *Uputstvo za provedbu Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj* 8. svibnja 1945.⁴⁸ U dijelu Uputstva koji se odnosi na konfiskacije utvrđeno je da kod djelomične konfiskacije imovine to može biti određen udjel u ukupnoj imovini (npr. jedna polovica, tri četvrtine itd.) ili da se mogu označiti pojedini predmeti (npr. određena kuća, slika, stano-viti broj stoke). Kao osobe kojima se može konfiscirati imovina posebno su izdvojeni ratni bogataši, špekulanti, crnoburzijanci, dobavljači za okupatorsku vojsku, zatim oni koji su za vrijeme okupacije stekli imovinu izravnim ili neizravnim razgrabljivanjem imovine osoba progonjenih od okupatora ili njegovih pomagača. No, rečeno je također da "mogu biti osuđena na konfiskaciju imovine i lica optužena za ostale krivice iz ove odluke, *osobito ako su im njihovo ekonomsko stanje odnosno imovinske prilike omogućile njihov nečasni rad*". (Potcrtao M. Maticka) Važno je naglasiti da je okružni narodnooslobodilački odbor bio dužan osigurati imovinu tužene osobe od onog trenutka kada je tužilac pokrenuo postupak za djelo koje je moglo imati za posljedicu konfiskaciju imovine. Nakon izrečene presude odmah je trebalo povesti postupak uknjižavanja takve imovine na ime države.⁴⁹

⁴⁵ Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, nav. dj., 650-653.

⁴⁶ Članak 2 glasi: "Zločinom ili prestupom u smislu ove Odluke smatrat će se naročito: 1. svaka suradnja s okupatorom ili njegovim pomagačima. Kao oblici takvih suradnji smatraju se politička, propagandna, kulturna, umjetnička, privredna, administrativna i druga suradnja s okupatorom i domaćim izdajcima, 2. vršenje akcija i propagande u korist okupatora i njegovih pomagača širenjem nacionalne, vjerske ili rasne nesnošljivosti ili opravdanjem okupacije, odnosno osuđivanjem oslobodilačke borbe naroda, 3. svako održavanje prisnih i prijateljskih odnosa sa pripadnicima okupatorske vojske, 4. izravno ili neizravno razgrabljivanje imovine osoba progonjenih po okupatoru ili njegovim pomagačima, 5. krivice po položaju odgovornih lica iz državne uprave, koje se sastoje u propuštanju ulaganja dužnih napora da ne dođe do sramnog poraza i kapitulacije Jugoslavije 1941. godine, 6. služenje u činovničkom aparatu na mjestu naročito važnom za okupatora ili njegove pomagače, kao i istodobno vršenje više javnih ili privatnih službi naročitim pogodovanjem u bilo kojem obliku, 7. dobrovoljno privredno pomaganje okupatora i njegovih pomagača osobito stavljanjem svog privrednog poduzeća u službu okupatora, važnijim radom u privrednoj organizaciji odnosno poduzeću, koje koristi okupatoru i vršenjem dobava na račun okupatora, 8. učešće u izdajničkim, političkim i vojničkim organizacijama ili pomaganje takovih bilo prije sloma Jugoslavije u cilju njezina poraza ili poslije njega u svrhu slabljenja otporne snage naroda u oslobodilačkoj borbi, 9. svako djelovanje, koje je išlo za tim da posluži okupatoru i njegovim pomagačima." (Isto, 650-651)

⁴⁷ Odlukom su osnovani posebni sudovi koji su sudili za djela protiv nacionalne časti. (Isto, 652)

⁴⁸ Isto, 662-665.

⁴⁹ Odredbe Uputstva kasnije su usklađene sa Zakonom o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije.

II. ZAKONODAVNA DJELATNOST PRIVREMENE NARODNE SKUPŠTINE U PODRUČJU VLASNIČKIH ODNOSA

Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije započelo je treće skupno zasjedanje 7. kolovoza 1945. u Beogradu. Vijeće je najprije popunjeno novim članovima zbog odgovarajuće zastupljenosti pojedinih zemalja jugoslavenskog prostora. Zatim je u skladu sa preporukama glavnih savezničkih sila dogovorenih na Jalti u veljači 1945. prošireno i sa nekompromitiranim poslanicima Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije izabranim na izborima 1938, odnosno predstavnicima pojedinih građanskih političkih grupacija. U tako proširenom sastavu Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije proglasilo se 10. kolovoza 1945. za Privremenu narodnu skupštinu Demokratske federativne Jugoslavije. Privremena narodna skupština brojala je oko 480 poslanika. Većina je sudjelovala u narodnooslobodilačkoj borbi i bila u članstvu Komunističke partije Jugoslavije odnosno ubrajala se među njezine pristalice.

Osnovna zadaća Privremene narodne skupštine bilo je pripremanje izbora za ustavotvornu skupštinu. Tako se osnovna njezina djelatnost usmjerila na donošenje zakona nužnih za sazivanje takve skupštine (Zakon o ustavotvornoj skupštini, Zakon o biračkim spiskovima, Zakon o izboru narodnih poslanika) i zakona o političkim pravima građana (npr. Zakon o štampi, Zakon o udruženjima, zborovima i drugim javnim sastancima itd).⁵⁰

1. Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji

*Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji izglasala je Privremena narodna skupština 23. kolovoza 1945.*⁵¹

Bio je to jedan od manjeg broja zakona što ih je Privremena narodna skupština usvojila jednoglasno, tj. prilikom usvajanja nije se posebnim mišljenjem izdvojila opozicija. Glasalo je 385 poslanika i svi su glasali za usvajanje Zakona. Zakonski prijedlog obrazložio je Moša Pijade. Doduše u raspravama u Zakonodavnom odboru i u Privremenoj narodnoj skupštini bilo je mišljenje da se sa Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji ne bi trebalo žuriti, da Privremena narodna skupština nema ovlaštenja prihvatiti takav zakon, odnosno da bi zakonska rješenja trebalo usmjeriti samo na konfisciranu zemlju i dovršiti agrarnu reformu prema kriterijima provođenja agrarne reforme u Kraljevini Jugoslaviji. Sve ostalo trebalo bi čekati Ustavotvornu skupštinu odnosno donošenje Ustava.

Hinko Krizman⁵² je tako rekao: "Ja želim da istaknem samo to da sam uvjeren da ovakav zakon ne bi trebalo odmah donositi, da ne bi trebalo s tim žuriti. Ovom pri-

⁵⁰ Treće zasjedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije i Privremene narodne skupštine, 7 - 26 avgust 1945, Stenografske beleške, Beograd bez god. izdanja

⁵¹ Isto, 202-227, 235-247, 505-517. Rad Zakonodavnih odbora Predsedništva Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije i Privremene narodne skupštine (3. aprila - 25. oktobra 1945). Po stenografskim beleškama i drugim izvorima sredio Slobodan Nešović, Beograd bez god. izdanja (dalje - Rad Zakonodavnih odbora), 250-281. (Usp. Službeni list DFJ, 64/1945) O agrarnoj reformi i kolonizaciji u Jugoslaviji i Hrvatskoj ima nekoliko monografija. Dakako predmet razmatranja bio im je i navedeni zakon. Usp. Vladimir Stipetić, Agrarna reforma i kolonizacija u FNRJ godine 1945-1948, Rad JAZU, knj. 300, Zagreb 1954, Nikola L. Gaćeša, Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948, Novi Sad 1984, M. Maticka, Značenje Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji u mijenjanju vlasničkih odnosa u Hrvatskoj 1945. godine, Oslobođenje Hrvatske 1945, Zbornik, Zagreb 1986, Isti, Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj, nav. dj. (Tekst o Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji u ovom radu uglavnom je preuzet iz te knjige. U njoj je objavljen i Pregled zakona, odluka, uredaba, naredaba, rješenja i ostalih akata o agrarnoj reformi u Jugoslaviji i Hrvatskoj te opširnija literatura), Branko Petranović, Političke i pravne prilike za vreme Privremene vlade DFJ, Beograd 1964, 56-71.

⁵² Hinko Krizman (1881-1958). Rođen u Karlovcu, Hrvatska. Član Demokratske stranke odnosno Samostalne demokratske stranke. Ministar u vladama Kraljevine Jugoslavije. Godine 1941. Gestapo ga je internirao u Austriju. Od 1945. član Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije. Ministar u vladi NR Hrvatske. Zastupnik Sabora NR Hrvatske i narodni poslanik Narodne skupštine FNRJ.

likom ja želim iskreno da upozorim na teškoće na koje ćemo naići u sprovođenju ovoga velikoga posla. U Ministarstvu kolonizacije nema još ni primitivnog aparata koji bi tu kolonizaciju trebalo da izvrši. Ovim zakonom se ne raspravlja pitanje nemačkih zemljišta i kolonizacije nego stotine hiljada malih interesenata koji će biti pogođeni ili koji će misliti da su pogođeni. Moj bi prijedlog bio da se zakon ograniči na materiju velikog posjeda, na zemlje koje su dobijene putem konfiskacije i na nemačke zemlje i da što bolje i potpunije izradimo one odredbe koje će govoriti o kolonizaciji i zbrinjavanju naših boraca. Ja mislim da mi dobro ne činimo kad ovako nepripremljeni pristupamo izvođenju ili definitivnom rješavanju tako opsežnih problema kao što su naša agrarna reforma i kolonizacija.⁵³ Takvog opredjeljenja je bio i Milan Grol koji je, među ostalim rekao: "Postavlja se pitanje brzine i efikasnosti. To dvoje retko idu zajedno. Iz citiranja ranijih predgovornika koji su iznosili podatke kako je to učinjeno u drugim zemljama, izvodi se zaključak da je to agrarno pitanje svršeno. Pitanje je samo da li su ti podaci tačni. U svakom slučaju nemojte se varati da smo zakasnili. Ja želim ovoga puta što kolektivisti u ovom slučaju nisu dosledni kolektivisti. Kod velikih poseda koji predstavljaju organsku celinu treba ih tako rešavati da se ne polazi od interesenata, nego od samog objekta. Takvi slučajevi treba da se rešavaju na zadružnoj osnovi, pošto ima objekata koje ne treba cepati, jer će se ekonomski upropastiti."⁵⁴ A Dragoljub Jovanović, također političar građanske tradicije, predsjednik Narodne seljačke stranke,⁵⁵ među ostalim je istakao: "Ja sam malopre rekao da je zakon jasan, ali bih ovom prilikom želeo da dodam da on nije samo jasan nego da je ovaj zakon vrlo dobar i da će stvoriti vrlo prijatnu atmosferu. Na njega se godinama, decenijama čekalo. Ali pri svem tom, i pre svega, ovaj zakonski projekat ima jedan politički karakter. Mi to ne možemo da krijemo i nećemo sakriti, ma kako se neki od nas trudili. To se očigledno nazire i iz ove diskusije. Što se mene lično tiče, ja dovoljno otvoreno govorim i inzistiram na političkom karakteru ovoga zakona. Ali, ja bih ovde prvo hteo da se zadržim na pitanju zemljišnog maksimuma. Granice u pogledu veličine poseda predviđene ovim zakonskim projektom, koji će kao što je naglašeno, biti osnovni zakon na osnovu koga će svaka naša federalna jedinica prema svojim specifičnim prilikama propisati norme u okviru ovih, da granice poseda predviđene ovim zakonom moraju da zadovolje svakoga ko voli ovu zemlju. Da su te granice razumne, dovoljno je istaći da je u programu Narodne seljačke stranke i u programu Stamboliskog bio predviđen maksimum od 30 hektara. A, evo, pod predsedništvom maršala Tita omogućava se maksimum od 35 hektara. Kad ova činjenica bude objavljena, umiriće se mnogi duhovi koji su bili uznemireni zbog raznih glasova koji su proturani iako se želelo da skriva i odriče politički karakter ovog zakona. Pored toga, dobro će delovati i to što onaj koji dobija zemlju bit će upisan odmah kao njen sopstvenik. A to nije mala stvar. Isto tako, mislim da je razumno što je predviđena mogućnost da oni koji smatraju da mogu da rade svoju zemlju iako im zemljoradnja nije isključivo zanimanje da će im to zakon obezbediti."⁵⁶

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji bio je tako prvi zakon koji je zadirao u vlasničke odnose, tj. zahtijevao promjenu vlasničkih odnosa, na temelju proizvodnog odnosa (da li netko radi na zemlji ili ne radi), a ne na osnovi odnosa prema okupatorima i domaćim izdajnicima. To je i jedini zakon takva karaktera što ga je prihvatila Privremena narodna skupština.

Dva su osnovna načela na kojima Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji gradi svoje odredbe: 1. zemlja pripada onima koji je obrađuju, 2. dodijeljeno zemljište prelazi u

⁵³ Rad Zakonodavnih odbora, 255

⁵⁴ Isto

⁵⁵ Dragoljub Jovanović (1895-1977). Rođen u Pirotu, Srbija. Član Zemljoradničke stranke i 1940. osnivač Narodne seljačke stranke. Poslije rata pristupio Narodnom frontu i obavljao do 1947. značajne dužnosti u Ustavotvornoj skupštini i Narodnoj skupštini FNRJ. Optužen za neprijateljsku djelatnost osuđen na višegodišnju kaznu zatvora i udaljen iz političkog života.

⁵⁶ Rad Zakonodavnih odbora, 256-257. Usp. Nikola L. Gaćeša, nav. dj., 110-113, B. Petranović, Političke i pravne prilike, nav. dj., 58-60.

privatno vlasništvo osoba koje ga dobivaju. U zakonu su, uz opće odredbe i prijelazne naredbe, posebice razrađeni eksproprijacija zemljoposjeda, stvaranje zemljišnog fonda, kategorija korisnika agrarne reforme i kolonizacije te postupak provođenja agrarne reforme i kolonizacije.

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji nalagao je eksproprijaciju svih veleposjeda, tj. posjeda površinom većih od 45 ha, ili 25 do 35 ha obradive zemlje (oranice, livade, voćnjaci i vinogradi), koji su davani u zakup ili su obrađivani uz pomoć tuđe radne snage. Eksproprijacija je zahvatila i sve zemljišne posjede banaka, poduzeća i dioničarskih društava. Crkvenim, samostanskim i sličnim institucijama oduzimala se površina posjeda veća od 10 ha, a tek u izuzetnim slučajevima, kod vjerskih objekata osobite povijesne vrijednosti, više od 30 ha obradive zemlje i 30 ha šuma. Eksproprijacija je obuhvaćala i seljačka i neseljačka imanja iznad određenog maksimuma. Granične mjere imali su propisati zemaljski zakoni, a za seljačke posjede raspon maksimuma određen je od 20 do 35 ha, ovisno o području, broju članova domaćinstava, kulturama koje su se uzgajale itd. Za neseljačke posjede, tj. posjede koji su davani u zakup odnosno obrađivani najamnom radnom snagom, a nisu ulazili u kategoriju veleposjeda, maksimum je određen u rasponu od 3 do 5 ha. Tu je učinjena iznimka od načela da zemlja pripada samo onima koji je obrađuju, jer su zemlju mogli zadržati i oni, doduše, male površine, kojima zemljoradnja nije bila glavno zanimanje. Pod eksproprijaciju su došli i svi posjedi koji su u toku rata ostali bez vlasnika i pravnih nasljednika. Odšteta za zemlju davala se samo za one površine koje su prelazile utvrđeni maksimum tj. mogli su je dobiti samo seljaci i djelomice osobe kojima poljoprivreda nije bila glavno zanimanje. Odšteta je određena u visini jednogodišnjeg prinosa po hektaru zemlje. Ostale kategorije vlasnika gubile su zemlju bez naknade. Eksproprijirana zemlja, kao i zemlja njemačkih državljana konfiscirana na temelju odluke Predsjedništva Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 21. studenoga 1944, te zemlja konfiscirana odlukama narodnih sudova činila je najveći dio zemljišnog fonda agrarne reforme i kolonizacije. Bilo je predviđeno da zemlja državnih poljoprivrednih dobara ne ulazi u zemljišni fond.⁵⁷ Iz zemljišnog fonda zemlja je dijeljena seljacima u nadopunu njihovih postojećih posjeda ili za naseljavanje onima koji je uopće nisu imali, a prihvatili su obavezu da je obrađuju. Zemlja je bila davana oslobođena svih dugova i tereta.

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji izričito je utvrdio zemlju za kolonizaciju i korisnike kolonizacije. Odredio je da se od zemlje konfiscirana od osoba njemačke narodnosti izdvoji do 500 000 katastarskih jutara (287 732 ha) u Bačkoj, Banatu, Srijemu i u Baranji za naseljavanje boraca Jugoslavenske armije, dakako onih boraca koji se prijave za kolonizaciju i ujedno se obvežu da će dobivenu zemlju obrađivati zajedno sa svojim obiteljima. Zakon je također utvrdio da svaka kolonistička obitelj dobije 8 do 12 jutara (4,6 do 6,9 ha) obradive zemlje, a veću količinu su mogli izuzetno dobiti narodni heroji odnosno članovi njihovih obitelji. No, ni u izuzetnim slučajevima dobivena zemlja nije smjela prelaziti više od 30% od utvrđenog maksimuma.

Zakon je provođenje agrarne reforme i kolonizacije stavio u nadležnost zemaljskim ministarstvima poljoprivrede.⁵⁸ Njihovoj nadležnosti pripala je i kolonizacija unutar

⁵⁷ Krajem travnja 1945. savezni ministri poljoprivrede i industrije donose *Rješenje o prelasku pod nadzor saveznog ministarstva poljoprivrede zaplijenjenih neprijateljskih poljoprivrednih imanja* (Službeni list DFJ, 28/1945). Nekoliko mjeseci kasnije, 3. kolovoza 1945, Predsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije usvojilo je *Zakon o državnim poljoprivrednim dobrima* (Zakonodavni rad Predsedništva AVNOJ-a, 541-546. Službeni list DFJ, 56/1945). Zakon je određivao da se iz državnog zemljišnog fonda izdvoji dio za velika državna poljoprivredna dobra pod upravom saveznog ministra poljoprivrede. Za poljoprivredna dobra trebalo je upotrebiti eksproprijirana uređena poljoprivredna imanja. Uz to Zakon je posebno odredio da se od poljoprivrednog zemljišta u Bačkoj, Banatu, Baranji i Srijemu, koje je bilo u državnom zemljišnom fondu, odvoji za tu svrhu 210 000 k. j. (oko 120 000 ha). Usp. M. Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Baranji 1945-1948*. godine, Tri stoljeća Belja, Osijek 1986, 271.

⁵⁸ Predsjedništvo Narodnog sabora Hrvatske donijelo je 24. studenoga 1945. *Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske*. (Narodne novine DFH, 80/1945). Taj je Zakon sadržavao sve odredbe saveznog zakona. Poblize je, međutim, razradio odredbe o zemljišnom

federalnih jedinica. Dodjeljivanje i gospodarenje šumama ostavljeni su za reguliranje posebnim zakonom.⁵⁹ Savezni ministar poljoprivrede imao je mogućnost da uputama i uredbama osigurava jednoobraznost provođenja agrarne reforme, a predviđeno je i osnivanje Agrarnog savjeta Demokratske federativne Jugoslavije. Napokon, Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji ponovo su nevažećima proglašene sve mjere donošene u vrijeme okupacije, a mijenjale su vlasničke odnose na selu. Nevažećima su oglašena i sva samovoljna naseljavanja na napuštene posjede.

2. Zakon o likvidaciji seljačkih dugova

Privremena narodna skupština zaključila je rad 26. kolovoza 1945. U razdoblju do sazivanja Ustavotvorne skupštine zakonodavne vlasti imalo je Predsjedništvo Privremene narodne skupštine. Ono je 27. listopada 1945. usvojilo *Zakon o konačnoj likvidaciji zemljišnih dugova*.⁶⁰ Prijedlog i obrazloženje Zakona potpisao je Sreten Žujović. U raspravi su sudjelovali A. Hebrang i Bane Andrejev. Prijedlog zakona dobio je jednodušnu podršku. A. Hebrang je napose govorio o prijeratnom razduživanju seljaštva: "Drugovi, seljački dugovi predstavljali su u Jugoslaviji kroz dugi niz godina važan socijalno-privredni problem. Poznato je da su u štampi i na zborovima vođene kampanje za razduženje seljaka. Poznato je da su mnogobrojni seljaci bili prisiljeni da svoja imanja prodaju na doboš, da bi podmirili potraživanja bankara i zelenaša. Pod pritiskom pokreta za razduženje seljaka, bile su mnoge vlade prisiljene da se pozabave pitanjem seljačkih dugova i da taj problem pokušaju riješiti. Poznato je da su svi ti pokušaji završeni sa neuspjehom. Posle dugih reklama i velike demagogije, mi smo konačno 1936 godine dobili zakon o razduženju seljaka i kad je on objavljen vidjeli smo da taj zakon ne razrješuje seljake njihovih obaveza, nego, naprotiv, da je to zakon za zaštitu vjerovnika i mnogo bi pravilnije bilo da je taj zakon nosio naziv: "Zakon za zaštitu bankara i zelenaša", umjesto naziva Zakon za razduženje seljaštva."⁶¹

Zakon o konačnoj likvidaciji zemljišnih dugova razriješio je problematiku seljačkih dugova uređenu u Uredbi o likvidaciji zemljišnih dugova iz 1936. Većina

maksimumu. Za veleposjede utvrđena je ukupna površina od 45 ha, odnosno 25 ha obradivog zemljišta. Za seljačke posjede maksimum se kreće od 20 do 25 ha, a u planinskim krajevima izuzetno do 30 ha, ovisno o broju članova obitelji, kvaliteti zemljišta i vrstama poljoprivrednih kultura. Za neseljačke posjede utvrđen je maksimum od 3 ha. Šumski posjedi omeđeni su površinama od najviše 8 do 15 ha. Površina od 15 ha dopuštena je u brdskim predjelima, a u ostalima morala je biti do 8 ha. Hrvatski zakon bio je dakle stroži od saveznog, jer je utvrđivao uglavnom iste (kod crkvenog zemljišta) ili najniže moguće zemljišne maksimume koje je propisao savezni zakon. Potpuno središnje agrarnih odnosa u Hrvatskoj, napose u Dalmaciji, Hrvatskom primorju i Istri, zahtijevalo je razrješenje posebnih vlasničkih odnosa, npr. kolonata, napoličarstva te, u Istri, poništenje prinudnih dražbi. Prezidijum Sabora NR Hrvatske 20. studenoga 1946. usvojio je *Zakon o ukidanju agrarnih odnosa feudalnog karaktera u Dalmaciji i Hrvatskom primorju* (Narodne novine NRH, 138/1946). Osnovno je usmjerenje Zakona bilo predati zemlju u slobodno vlasništvo obrađivača bez ikakve odštete. (Usp. M. Maticka, *Razrješenje kolonatskih odnosa u agraru Dalmacije / 1945-1948/*, Radovi, Zavod za hrvatsku povijest, 21/1988) Budući da se savezni zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji i republički zakon nisu mogli neposredno primjenjivati u Istri prije zaključenja mirovnog ugovora s Italijom, Oblasni narodni odbor za Istru na zasjedanju u Pazinu 25. studenoga 1946. donio je *Odluku o uređenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi na području Oblasnog Narodnog odbora za Istru* (Službeni list Oblasnog Narodnog odbora za Istru, 19/1946)

⁵⁹ Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji obuhvatio je dakako šume i šumsko zemljište, ali je utvrdio donošenje posebnog zakona o takvim površinama. Narodna skupština FNRJ donijela je 19. VII. 1946. *Osnovni zakon o postupanju sa ekspropiranim i konfiskovanim šumskim posjedima*. (Prvo redovno zasjedanje Saveznog veća i Veća naroda, Stenografske beleške, 15 maj - 20 jul 1946, Beograd bez god. izdanja, 613-615, 636-638, 1118-1131. Usp. Službeni list FNRJ 61/1946) Zakon je gotovo u cjelosti predao šumske površine u državno vlasništvo. Određeno je da se šume i šumsko zemljište mogu dijeliti individualnim korisnicima agrarne reforme samo sa zemljišta koja su izolirana od većih šumskih kompleksa, tj. koja ne prelaze 10 ha u nizinama i 20 ha u šumskim predjelima.

⁶⁰ Zakonodavni rad Predsedništva AVNOJ-a, 661-666, 1016-1022. (Usp. Službeni list DFJ, 89/1945).

⁶¹ Isto, 663. O problematiki seljačkih dugova u Hrvatskoj usp. M. Maticka, *Odras privredne krize (1929-1935) na položaj seljaštva u Hrvatskoj*, Radovi, Institutu za hrvatsku povijest, 8/1976, 338-350, 363-364.

dugova Zakonom je prestala postojati. Zakon je naime utvrdio da se gase dugovi do iznosa od 5 000 nekadašnjih jugoslavenskih dinara. Ukinuti su i dugovi, bez obzira na iznos, seljacima koji su sudjelovali u narodnooslobodilačkoj borbi odnosno ako su oni ili članovi njihove obitelji izgubili u ratu život kao vojnici bivše jugoslavenske vojske za vrijeme ratnih događanja u travnju 1941, kao žrtve fašističkog terora ili kao zarobljenici. Dug se djelomično oprostio i svima onima koji su postradali u ratu, a pomagali su narodnooslobodilačku borbu. Postupak rješavanja seljačkih dugova preuzeli su od sudova kotarski i gradski narodni odbori, najbliži mjestu stanovanja dužnika. Zakon je posebno utvrdio odnose države prema Privilegovanoj agrarnoj banci.

III. USTAV FEDERATIVNE NARODNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE I ZAKONI O PODRŽAVLJENJU PRIVATNOG VLASNIŠTVA

Izbori za Ustavotvornu skupštinu održani su 11. studenoga 1945. Na izborima je pobjedila lista Narodnog fronta Jugoslavije koju je predvodio Josip Broz Tito. Pobjeda je značila legaliziranje potpunog utjecaja u vlasti Komunističke partije Jugoslavije.

Ustavotvorna skupština se sastala 29. studenoga 1945. i usvojila je Deklaraciju o proglašenju Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Raspravu o nacrtu Ustava započela je 15. siječnja 1946. Do tada se rasprava vodila u Ustavotvornim odborima Savezne skupštine i Skupštine naroda Ustavotvorne skupštine.

1. Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije

Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije bio je proglašen 31. siječnja 1946.⁶² Ustav je ustanovio tri tipa vlasništva. Ponajprije to je općenarodna imovina, tj. imovina u rukama države. Zatim to je imovina narodnih zadružnih organizacija, dakle neka vrsta zajedničke imovine. Napokon, Ustav je priznao i postojanje imovine privatnih fizičkih i pravnih osoba.

Općenarodna odnosno državna bila su sva rudna i druga bogatstva u utrobi zemlje, vode, uključujući i mineralne i ljekovite, izvori prirodne snage, sredstva željezničkog i zračnog saobraćaja, pošta, telegraf, telefon i radio. Ustav je također čvrsto odredio i neke odnose u razvoju gospodarstva. Tako je utvrđeno da država daje prvac gospodarskom životu i razvitku putem općeg privrednog plana te da je općenarodna imovina glavni oslonac države u razvoju gospodarstva. Vanjska trgovina bila je pod kontrolom države. Posebno je rečeno da je općenarodna imovina pod naročitom zaštitom države.

U Ustavu je razrađen i položaj privatnog vlasništva. Zajamčeno je njegovo postojanje i pravo naslijeđivanja. Ali postojale su značajne ograničavajuće odredbe. Tako nitko nije smio upotrebljavati pravo privatnog vlasništva na štetu narodne zajednice, a zabranjeno je postojanje privatnih monopolističkih organizacija kao što su karteli, sindikati, trustovi i slične organizacije stvorene u cilju diktiranja cijena, monopeliziranja tržišta i oštećivanja interesa državne privrede.

Posebni stav članka 18 Ustava određuje pitanje nacionalizacije privatne imovine. Napisano je da se *privatno vlasništvo može ograničiti ili ekspropriirati ako to traži opći interes. Izvlaštenje imovine može se izvršiti samo zakonom. Utvrđeno je da se zakonom određuje i u kojim će se slučajevima i u kojoj visini dati naknada vlasnicima.*

Posebno su uređeni i zemljovlasnički odnosi. Zadržano je osnovno načelo da zemlja pripada onima koji je obrađuju, a zakonom se moglo propisati koliko zemlje može imati osoba koja nije zemljoradnik. Zakonom se utvrđuje i maksimum privatnog zemljišnog posjeda i izričito je naznačeno da *ne može biti velikih zemljišnih posjeda u privatnim rukama.*

⁶² Zasedanje Ustavotvorne skupštine, nav. dj. (Usp. Službeni list FNRJ, 10/1946)

Karakterističan je način na koji je Milovan Đilas⁶³ prikazao u raspravi o prijedlogu Ustava u Ustavotvornoj skupštini prijedloge trgovačkih udruženja glede društveno-ekonomskog uređenja. Prijedlozi su težili dvjema promjenama. Prvo, da se istakne kako se država u planiranju gospodarskog razvitka oslanja ne samo na općenarodnu i zadružnu imovinu, već i na privatne poduzetnike. Drugo, da se utvrdi da je država dužna u slučaju nacionalizacije privatne imovine osigurati potpunu naknadu. M. Đilas je komentirajući te prijedloge najprije rekao da je znakovito da su to prijedlozi upravo od trgovačkih udruženja, jer "industrijalci i bankari nijesu se takoreći uopšte javljali u ovoj diskusiji o nacrtu Ustava. To proizlazi otuda što je veliki dio industrijskih postrojenja već nacionalizovan, već se nalazi pod kontrolom države. Sličan je slučaj i sa kapitalom bankara. Što se tiče trgovačkih preduzeća, ona rade sasvim slobodno i ima ih ogromno mnogo". Zatim je prvi prijedlog odbio argumentacijom da se država ne može "oslanjati na nešto što nije njeno". A drugi prijedlog da ne "možemo predvideti u Ustavu sve moguće situacije i kazati da sve naknade moraju biti u punom iznosu vrijednosti. Naknada može biti u punom iznosu vrijednosti u mnogo slučajeva, a to ne znači da mora biti u svima slučajevima. Sve zavisi od konkretne situacije. Baš je zakon tu zato da reguliše konkretne slučajeve u svim mogućim vidovima".⁶⁴

2. Zakon o nacionalizaciji

Poslije proglašenja Ustava Ustavotvorna skupština nastavila je u istom sastavu djelovati kao Narodna skupština Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Najznačajniji zakon u području vlasničkih odnosa koji je prihvatila bio je *Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća*. Zakon je usvojen 5. prosinca 1946.⁶⁵

Vlada Federativne Narodne Republike Jugoslavije dostavila je 4. prosinca 1946. Narodnoj skupštini prijedlog zakona. Tražila je hitni postupak usvajanja zakona pa je tako rasprava u zakonodavnim odborima i vijećima Narodne skupštine vođena 5. prosinca 1945.

U obrazloženju uz prijedlog zakona, koje je potpisao Boris Kidrič, predsjednik Privrednog savjeta i ministar industrije, najprije se pozivalo na ustavnu utemeljenost Zakona. Ona se, dakako, nalazila u članku 18 Ustava Federativne Narodne Republike Jugoslavije koji je dopuštao takve radnje. Kao razloge za nacionalizaciju naveo je potrebu jačanja državnog sektora privrede "kao oslonca države u razvitku narodne privrede". Posebno je istakao da je "privredni sektor opštenarodne imovine dokazao dosada svoju punu životnu snagu", te da bez "odlučnog kvantitativnog i kvalitativnog ojačanja sektora opštenarodne imovine teško je zamisliti početak sprovođenja planova elektrifikacije i industrijalizacije u 1947. godini i u narednim godinama". Nužno je stoga da sva poduzeća budu u sličnim ili istim organizacijskim oblicima upravljanja i tako da ulaze u odgovarajuće planske okvire. Naglasio je važnost da nacionalno bogatstvo bude u "rukama nacionalne države, a ne stranog kapitala, kako bi naša država mogla potpuno suvereno da određuje u kakvom obimu hoće ekonomski da saraduje sa inostranstvom". Posebno je istaknuo da Zakon ipak dopušta mogućnost postojanja manjih privatnih poduzeća, a da nacionalizacija zanatskih radnji nije ni predviđena.⁶⁶

⁶³ Milovan Đilas rođen je 1911. u Podbišću, Crna Gora. Član je Komunističke partije Jugoslavije od 1932. U narodnooslobodilačkom ratu član Vrhovnog štaba. Od 1945. do 1953. ministar u vladi FNRJ. Predsjednik Narodne skupštine FNRJ do siječnja 1954. Član Politbiroa odnosno Izvršnog komiteta Centralnog komiteta KPJ/SKJ. Od 1956. osuđivan na višegodišnje kazne zatvora i udaljen iz političkog života.

⁶⁴ Zasedanje Ustavotvorne skupštine, nav. dj., 542-543.

⁶⁵ II redovno zasedanje Narodne skupštine FNRJ, nav. dj., 95-122, 138-155, 432-444. (Usp. Službeni list FNRJ, 98/1946)

⁶⁶ Isto, 438-442.

B. Kidrič uvodno je govorio i u Saveznom vijeću Narodne skupštine. Nastojao je pokazati posebnu važnost i značenje Zakona za razvitak gospodarstva u Jugoslaviji, i napose, promjenu položaja radničke klase. Istakao je da takav zakon radne mase već dugo očekuju te da njegovim donošenjem "postaju još puniji gospodari svoje sudbine". Po njemu to se ostvarivalo u dva područja. Socijalnom, jer "narodna država postaje vlasnik osnovnih sredstava za proizvodnju koja su nekada služila nečuvenoj eksploataciji našeg radnog naroda". Zatim u nacionalnom "pošto sredstva za proizvodnju prelaze u ruke nacionalne države, zajednice slobodnih i ravnopravnih jugoslavenskih naroda, dok su nekada služila za izvlačenje ogromnih profita iz zaostale stare Jugoslavije, za održavanje polukolonijalnog karaktera stare Jugoslavije". Posebno je objašnjavao zašto nije odmah poslije završetka rata provedena nacionalizacija. Glede toga je rekao: "Da smo dakle, odmah posle Oslobođenja proveli nacionalizaciju, mi bismo, s obzirom na činjenicu da se državni privredni sektor još nije dovoljno učvrstio ni na samom delu ni u svesti najširih masa, ugrozili našu uspješnu privrednu delatnost. U specifičnim uslovima našeg razvitka trebalo je pre svega sa političke strane učvrstiti novu vlast koja je kao takva već sama po sebi tražila i obezbeđivala i nov društveni i privredni razvitak." Sve uspjehe u obnovi zemlje pripisao je postojanju državnog sektora privrede i, dakako, elanu radnih masa. Stoga je mogao i reći da "kad, dakle, danas sprovodimo nacionalizaciju privatnih privrednih preduzeća, ne postoji nikakva opasnost i sumnja da ćemo poremetiti privredni život. Danas, kada ova Skupština bude izglasala Zakon o nacionalizaciji, delegati naših privrednih ministarstava odlaziti će u fabrike i u nacionalizovanim fabrikama samo će još više da se rasplamti radni elan i da se učvrsti svest da su najvažnija sredstva proizvodnje, koja su nekada služila eksploataciji, prešla u narodne ruke". Ponovo je rekao da se neće dirati u privatna prava "radnog privatnog sopstvenika".⁶⁷

U Saveznom vijeću diskutirali su o prijedlogu zakona Dragoljub Jovanović, Miloš Rašović, Jovan Veselinov, Uglješa Danilović, Miha Marinko i Zvonko Brkić. Oni su uglavnom varirali Kidričeve misli o prednostima državnog sektora gospodarstva, o radnom elanu i nužnosti porasta državnog vlasništva kako bi se mogla planski provesti elektrifikacija i industrijalizacija. Jedino je ponešto odudaralo izlaganje D. Jovanovića. On se zapravo nije neposredno usprotivio ideji nacionalizacije. Rekao je da zamjera Vladi "što je ovo tako važno pitanje iznela pred Narodnu skupštinu i pred javnost naprečac, što o tome nije bila obavještena ni javnost ni narodna skupština, ni sam Zakonodavni odbor do jutros u 8 časova i što mi nemamo mogućnost da ovo pitanje našeg novog poretka proučimo detaljno i sa svom pažnjom koju ono zaslužuje".⁶⁸ Iako je rekao da će glasovati za Zakon, njegovo je istupanje izazvalo reakcije, a najžešća je bila Edvarda Kardelja, potpredsjednika Vlade.⁶⁹ Objasnjavajući hitnost zakonskog prijedloga, Kardelj je rekao da je Vlada tako željela "da spreči sve moguće špekulacije i druge štetne akcije". Istakao je da se Zakon ne donosi "naprečac" jer je Vlada pripremila i sve nužne mjere i aktivnosti. Ukazujući da Zakon slijedi tekovine narodnooslobodilačke borbe i da je u toj borbi utemeljen optužio je zapravo D. Jovanovića da je protiv društvenog sustava koji se izgrađuje. Rekao je: "Ako Dragoljub Jovanović postupa drugačije, onda to znači da on ne želi da taj Zakon bude zaista sproveden bez ikakve štete za našu narodnu privredu. Jer, na kraju krajeva, zbog čega bi inače bilo stalo gospodinu Dragoljubu Jovanoviću da protestuje protiv toga da se taj Zakon tako brzo sprovede i zbog čega bi bilo potrebno dati vremena svakojakim neprijateljima da se okome na narodnu imovinu i da umanje njenu vrednost? Kakvi interesi onda govore kroz usta Dragoljuba

⁶⁷ Isto, 97-103.

⁶⁸ Isto, 104.

⁶⁹ Edvard Kardelj (1910-1979). Rođen u Ljubljani, Slovenija. Član Komunističke partije Jugoslavije od 1928. U narodnooslobodilačkom ratu član Vrhovnog štaba. Potpredsjednik Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, potpredsjednik vlade FNRJ odnosno Saveznog izvršnog vijeća. Predsjednik Savezne skupštine, član Predsjedništva SFRJ. Član najviših rukovodstava KPJ/SKJ: Politbiroa, Izvršnog komiteta, Predsjedništva Centralnog komiteta.

Jovanovića?”⁷⁰ Prilikom glasovanja svih 245 prisutnih narodnih poslanika izjasnilo se za usvajanje Zakona.

U Vijeću naroda Narodne skupštine Zakon je vrlo kratko predstavio predsjednik Zakonodavnog odbora toga vijeća Božidar Maslarić.⁷¹ On je izlaganje završio ovako: “Pošto ovaj Zakon zadovoljava težnje naših naroda, za njega moraju glasati svi patrioti naše zemlje i ja od sveg srca preporučujem Veću naroda da ga u celini usvoji.”⁷² U diskusiji su sudjelovali Rodoljub Colaković, Pavle Gregorić, Tone Dolinšek, Radonja Golubović, Kiril Miljovski i Miloš Carević. Bili su tako zastupljeni predstavnici svih republika. Dakako, diskusija je izražavala podršku Zakonu i tražili su se samo argumenti koji potvrđivati njegovu važnost i velike perspektive koje otvara u gospodarskom razvoju, pa prema tome i boljitku naroda. Pavle Gregorić⁷³ se opredijelio za usvajanje Zakona ovakvom argumentacijom: “Međutim, pokazalo se prilikom prelaza na plansko gospodarstvo, koje otkriva nove široke perspektive našem gospodarstvu, da su iskrslili nedostaci, pojedine smetnje koje sprečavaju sprovođenje gospodarskog plana. Te smetnje, to kočenje upravo predstavlja niz poduzeća koja nisu obuhvaćena državnim sektorom i koje to sprovođenje našeg gospodarskog plana. Ovaj Zakon koji mi danas donosimo omogućuje savlađivanje tih smetnji nedostataka, otvara ogromne perspektive u razvitku našeg gospodarstva, naše privredne politike. Uključujući ova preduzeća u državni sektor, postaje taj sektor moćnom polugom brzog ekonomskog razvitka naše zemlje, još bržeg snabdijevanja širokih narodnih masa svim potrebnim namirnicama, još bržeg bogaćenja naše zemlje, a time i porasta opšteg blagostanja naroda.”⁷⁴

Zakon je u Vijeću naroda također jednoglasno usvojen, tj. za njega je glasovalo svih 124 prisutnih poslanika.

Zakon o nacionalizaciji bio je podijeljen u pet cjelina: Predmet i obim nacionalizacije, Naknada, Postupak, Kaznene odredbe, Završne odredbe. U državno vlasništvo prelazila su sva privatna privredna poduzeća općedržavnog i republikanskog značaja u ukupno 42 privredne grane. Radilo se o rudarstvu, metalurgiji, industriji nafte i njezinih derivata, prirodnih plinova, prerade ugljena, industriji željezničko-saobraćajnog materijala, industriji alata i mašina, brodogradnji, automobilskoj industriji, industriji poljoprivrednih alata i mašina, metalopreradaivačkoj industriji, proizvodnji elektroenergije i plinova, vojnoj i pirotehničkoj industriji, kemijskoj industriji, grafičkoj i štamparskoj industriji, industriji cementa, industriji kože, krzna i gume, industriji tekstila, industriji građevinskog materijala, prehrambenoj industriji, industriji lijekova, bankarstvu i osiguranju, trgovini na veliko, transportu. Zapravo, bila su obuhvaćena sva područja gospodarstva. Zakon je odredio i što se podrazumijeva pod naznakom “preduzeće”. Utvrđeno je da jedno poduzeće čine “sva postrojenja, stovarišta, uredi, prodavaonice, transportna postrojenja poduzeća kao i njihove filijale i organi, ako su poslovali pod zajedničkom firmom ili pod zajedničkom upravom do 6. aprila 1941. ili na dan stupanja na snagu ovog Zakona”.

Nacionalizacija je obuhvaćala svu “pokretnu i nepokretnu imovinu, kao i sva imovinska prava koja pripadaju preduzeću ili služe njegovoj svrsi kao što su naročito

⁷⁰ II redovno zasjedanje Narodne skupštine FNRJ, nav. dj., 116-119. U to se doba već sve više razvijao politički sukob između D. Jovanovića i rukovodećih ljudi Komunističke partije. Razlike u gledištima manifestirale su se oko društvenog položaja seljaštva, stranačkog života, gospodarskog razvoja. Inače na Kardeljeve upite D. Jovanović je odgovorio upadicama: “Očigledna stvar. Ja sam plaćen iz inostranstva, to je jasno, plaćen sam od velikih trustova.” (Isto, 119)

⁷¹ Božidar Maslarić (1895-1963). Rođen u Dalju, Hrvatska. Član Komunističke partije Jugoslavije od 1919. U toku drugoga svjetskog rata bio potpredsjednik Sveslavenskog komiteta u Moskvi. Narodni poslanik, ministar u vladi FNRJ, potpredsjednik Izvršnog vijeća Sabora NR Hrvatske. Član Centralnog komiteta KPJ i Izvršnog komiteta Centralnog komiteta KPH/SKH.

⁷² II redovno zasjedanje Narodne skupštine FNRJ, nav. dj., 140.

⁷³ Pavle Gregorić (1892-1989). Rođen u Zlataru, Hrvatska. Član Komunističke partije Jugoslavije od 1921. Organizator ustanka u Moslavini i Slavoniji 1941. Ministar u vladi FNRJ, ministar u vladi NR Hrvatske, potpredsjednik Savezne narodne skupštine. Član Centralnog komiteta KPJ i Centralnog komiteta KPH/SKH.

⁷⁴ II redovno zasjedanje Narodne skupštine FNRJ, nav. dj., 146.

patenti, licence, dozvole za rad, službenosti, rudarska prava, uzorci, žigovi, modeli i tome slično". Nacionalizirano poduzeće postalo je državnim poduzećem i moralo je poslovati u skladu s odredbama o državnim poduzećima. Državno poduzeće preuzimalo je na sebe sve obaveze nacionaliziranog poduzeća do visine njegove aktive.

Zakon je proklamirao generalno pravo na nadoknadu za nacionaliziranu imovinu. Određeno je da se nadoknada daje u vrijednosti čiste aktive nacionaliziranog poduzeća na dan preuzimanja od države. Ako je nacionalizirana imovina bila pod sekvestrom vrijednost se utvrđivala danom sekvestriranja imovine. Međutim, naknada se nije isplaćivala u gotovini, već u državnim obveznicama. Obveznice su glasile na donosio-ca. Isplatu u gotovini, u cjelosti ili u dijelovima, mogla je odrediti samo Vlada u izuzetnim slučajevima. Isplata naknade odgađala se u slučajevima vođenja postupka koji je mogao završiti konfiskacijom imovine. Naknada za nacionaliziranu imovinu koja je služila socijalnim, humanitarnim, kulturnim i sličnim svrhama nije se plaćala.

Predstavnici odgovarajućih ministarstava ili drugih od njih utvrđenih organa preuzimali su nacionaliziranu imovinu. Dotadašnji vlasnik imao je pravo žalbe. Žalba se ovisno o karakteru poduzeća podnosila Vladi, odnosno vladama narodnih republika. Nacionalizirana imovina prenosila se u vlasništvo države.

Onemogućavanje provođenja nacionalizacije odnosno umanjivanje vrijednosti i otuđivanje imovine bilo je kažnjivo po odredbama Zakona o suzbijanju nedopuštene trgovine, nedopuštene špekulacije i privredne sabotaze i po Zakonu o zaštiti narodnih dobara i njihovom upravljanju.

Osnivanje privrednih poduzeća u granama koje su bile nacionalizirane mogla je odobriti samo vlada Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

Razmjerno brzo nakon donošenja Zakona o nacionalizaciji, u uvjetima početnih informbirovskih napada, prihvaćene su još radikalnije, restriktivnije dopune. Naime, *Zakon o izmenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća* usvojila su 28. travnja 1948. oba vijeća Narodne skupštine.⁷⁵

Obrazloženje zakonskog prijedloga potpisao je opet Boris Kidrič u svojstvu predsjednika Privrednog savjeta i predsjednika Savezne planske komisije. U obrazloženju je, između ostalog napisao: "Međutim, nakon sprovedene nacionalizacije ostao je u privatnim rukama izvestan broj preduzeća koja možda ne mogu po svom kapacitetu niti značaju da budu opštedržavna ili republička, već su lokalnog značaja, ali su od velike važnosti za socijalističku privredu. To su u prvom redu razna metalna preduzeća koja svojim produktima dopunjuju i često omogućuju funkcionisanje velikim savezним i republičkim preduzećima, zatim tekstilna preduzeća, pilane, ciglane, veći komercijalni mlinovi čiji proizvodi nužno ulaze u fond za obezbeđeno snabdevanje." Nadzor i kontrola države nad takvim poduzećima ocijenjeni su nedostatnim.

Naime, "privatni sopstvenici ili na razne načine špekulišu, ili iz raznih razloga ne udovoljavaju svojim obavezama. Stoga je neophodno da se takva preduzeća nacionalizuju".⁷⁶

B. Kidrič dao je uvodna izlaganja i na sjednicama oba vijeća Narodne skupštine. Tada je rekao da nacionalizacija obuhvaća ukupno 3100 poduzeća. Napose je naglasio da "predložene izmene i dopune Zakona o nacionalizaciji praktično znače da odsada u Jugoslaviji više neće biti industrijskih preduzeća koja ne bi spadala u državni sektor naše privrede".

B. Kidrič je tom prilikom razmotrio i opću problematiku izgradnje socijalizma u Jugoslaviji, napose postanka državnog vlasništva. Tada je, između ostalog, rekao da bi bilo "potpuno pogrešno misliti da je izgradnja socijalizma započela tek prošlogodišnjim Zakonom o nacionalizaciji. *Socijalistički sektor naše privrede niče još iz konfiskacije imovine narodnih neprijatelja i ratnih dobitnika. Ta konfiskacija nije bila*

⁷⁵ Peto redovno zasjedanje Saveznog veća i Veća naroda, 22-28 aprila 1948, Stenografske beleške, Beograd bez god. izdanja, 455-460, 467-468, 701-706. (Usp. Službeni list FNRJ, 35/1948)

⁷⁶ Isto, 703.

nešto slučajno, nešto što ne bi imalo klasne pozadine i revolucionarni značaj. (potcrtao M. Maticka) Zatim je dao i veoma konkretnu ocjenu ratnih i poratnih konfiskacija. "Konfiskacija imovine narodnih neprijatelja predstavlja prvu pojavu socijalističkog sektora naše privrede upravo zato što su se kod nas u toku Narodnooslobodilačke borbe izvršile duboke revolucionarne promene, što je u specifičnim uslovima otadžbinskog rata vlast eksploatatora bila revolucionarno likvidirana i što naša narodna demokracija, kao rezultat tih revolucionarnih promena u specifičnim uslovima otadžbinskog rata i posleratnog razvitka, nije "etapa" kojoj bi imala tek da sledi izgradnja socijalizma, već vlast pod kojom se već izgrađuje socijalizam."⁷⁷

Zakon je znatno proširio listu poduzeća koja se nalaze u državnom vlasništvu. Načelno se utvrđuje da su to sva poduzeća koja po karakteru i kapacitetu imaju opću važnost za saveznu ili republičku privredu, za zaštitu narodnog zdravlja ili kulturni razvoj narodnih masa. Sukladno tome navode se kreditna i osiguravajuća poduzeća, svi rudnici i poduzeće za rudarska istraživanja, sve električne centrale, sva poduzeća radioindustrije, svi tipovi brodova od i preko 50 tona nosivosti kao i brodovi za prijevoz putnika s kapacitetom većim od 50 putnika, svi sanatoriji, bolnice i javna kupatila, sve štamparije, litografije i cinkografije, sva kina. Posebno je pružena mogućnost nacionaliziranja poduzeća koja će prezidijumi narodnih skupština narodnih republika ukazom, sa rokom od tri dana poslije donošenja Zakona, proglasiti poduzećima od zričaja za privredu narodne republike. Zakonom su nacionalizirana i sva komercijalna skladišta kapaciteta 100 i preko 100 tona te podrumi kapaciteta 3 vagona i preko 3 vagona. Isto tako nacionalizirana je i sva imovina stranih ustanova ili stranih privatnih ili javnopравnih osoba. Izuzeti su samo zemljoradnici koji sami obrađuju zemlju, stambene zgrade koje vlasnicima koriste za stanovanje te nekretnine predstavništava stranih država koje služe za službene potrebe. Jugoslavenski državljani koji su uzimali u strano državljanstvo gubili su pravo na nekretnine.

3. Zakon o eksproprijaciji

Vijeća Narodne skupštine Federativne Narodne Republike Jugoslavije prihvatila su *Osnovni zakon o eksproprijaciji 1. travnja 1947.*⁷⁸ Zakon je prihvaćen bez rasprave.

Osnovni zakon o eksproprijaciji uređivao je pojedinačno zahvaćanje u privatnu imovinu i njezino prenošenje na razne kategorije državnih korisnika. Odredio je što se može eksproprijirati, zbog kojih razloga i tko donosi akte o eksproprijaciji te kako se provodi postupak eksproprijacije.

Zakon je odredio da se nepokretna imovina, prava na nju, imovinska prava i predmeti posebne kulturne, umjetničke i povijesne vrijednosti mogu izvestiti kad to traži opći interes izvođenja korisnih radova u svrhu društveno-ekonomskog i kulturnog podizanja i razvoja naroda. Posebice su istaknuti slijedeći radovi: gradnja željeznica, tramvaja, puteva, tunela, mostova, aerodroma, plovnih kanala, luka, obalskih dokova, brodogradilišta, vojnih građevina, vježbališta i ostalih objekata za potrebe vojske, podizanje javnih i stambenih zgrada, podizanje sportskih objekata, podizanje i proširenje rudarskih i industrijskih objekata, podizanje škola, muzeja, umjetničkih galerija i drugih kulturno-prosvjetnih institucija. Utvrđeno je da se eksproprijacija može vršiti u korist države za potrebe saveznih organa, ustanova i poduzeća, kao i za potrebe organa, ustanova i poduzeća narodnih republika, autonomskih pokrajina, autonomne oblasti i uopće administrativno-teritorijalnih jedinica, te zadruga, zadružnih i drugih organizacija radnog naroda. Akt o eksproprijaciji morao je sadržavati u čiju se korist ova vrši, za koje potrebe i što je predmet eksproprijacije.

Za eksproprijiranu imovinu bila je predviđena isplata naknada. Utvrđeno je da naknada može obuhvatiti samo stvarnu vrijednost eksproprijirane imovine, ali ne i izgublenu dobit. Stvarna vrijednost se utvrđivala prema prosječnoj prometnoj vrijed-

⁷⁷ Isto, 456-458

⁷⁸ Treće redovno zasjedanje Saveznog veća i Veća naroda, 26 mart - 26 april 1947, Stenografske beleške, Beograd bez god. izdanja, 296-297, 309-313, 667-688. (Usp. Službeni list FNRJ, 28/1947)

nosti na dan procjene. Naknada za eskpropiriranu imovinu u korist države mogla se davati u novcu i u državnim obveznicama, a u slučaju eksproprijacija nepokretne imovine i u drugoj nepokretnoj imovini. Međutim, određeno je da se naknada u novcu i nepokretnoj imovini daje samo ako je eskpropirana imovina bila jedini ili najvažniji izvor za uzdržavanje vlasnika, njegove uže obitelji i osoba koje je vlasnik bio dužan uzdržavati. U slučaju kada se eskproprijacija nije vršila u korist države naknada se morala dati u novcu odnosno u drugoj nepokretnoj imovini.

Postupak eksproprijacije vodile su posebne kotarske komisije. Protiv njihovih odluka mogla se podnijeti žalba nadležnom okružnom sudu.

4. Mirovni ugovor s Italijom i problem vlasničkih odnosa

Za imovinsko-pravne probleme i odnose između Jugoslavije i Italije, koji su nastajali poslije stupanja na snagu 15. rujna 1947. Mirovnog ugovora sa Italijom, važan je *Zakon o prelazu italijanske imovine na teritoriju Federativne Narodne Republike Jugoslavije u državnu svojinu Federativne Narodne Republike Jugoslavije po ugovoru o misu sa Italijom*. Vijeća Narodne skupštine prihvatila su ga 27. travnja 1948.⁷⁹

Osnovna usmjerenost Zakona bila je da se uskrati pravo na naknadu za oduzetu talijansku imovinu podržavljenu po Zakonu o nacionalizaciji privatnih preduzeća, Osnovnom zakonu o eskproprijaciji ili po drugom kojem zakonu koji je predviđao nadoknadu za izgubljenu imovinu.

5. Zakon o privatnim trgovačkim radnjama

Vijeća Narodne skupštine Federativne Narodne Republike Jugoslavije prihvatila su 27. travnja 1948. i *Osnovni zakon o privatnim trgovačkim radnjama*.⁸⁰

Osnovni smisao Zakona bio je u jačanju utjecaja na privatnu trgovinu na malo. Jakov Blažević,⁸¹ ministar trgovine i snabdijevanja u Vladi Federativne Narodne Republike Jugoslavije, u obrazloženju zakonskog prijedloga napisao je da su sada "pored državnog i zadružnog sektora, i privatne trgovačke radnje sastavni deo opšteg aparata snabdevanja i da se i one imaju potčiniti potrebama plana trgovačke mreže". Zakonom je bila zabranjena privatna trgovina na veliko, a za trgovinu na malo bile su nužne dozvole. Dozvole su izdavali kotarski odnosno gradski narodni odbori. "Davanjem dozvole može se ostvariti puna evidencija nad brojem i vrstama privatnih trgovačkih radnji, može se planski uticati na obim privatnog trgovačkog sektora, bez štete po pravilno snabdevanje stanovništva, može se ograničiti obim delatnosti privatne trgovine, jednom reći može se potpuno planski rukovoditi privatnim trgovačkim radnjama."⁸²

Zakon je utvrdio da trgovačke radnje mogu voditi samo osobe na koje je glasila dozvola.

IV. ZAKLJUČAK

Komunistička partija Jugoslavije ostvarila je tijekom narodnooslobodilačkog rata vodeću društvenu poziciju. Postavši hegemon političke vlasti pristupila je veoma odlučno i radikalno promjenama u gospodarskom području. Ponajprije je nastojala, u skladu sa svojim programskim opredjeljenjima, ostvariti kontrolu nad sredstvima za proizvodnju. Štoga je nastojala u što kraćem roku podržavati industrijska poduzeća,

⁷⁹ Peto redovno zasjedanje, nav. dj., 419-420, 448-449, 651-655. (Usp. Službeni list FNRJ, 38/1948)

⁸⁰ Isto, 405-411, 429-433, 609-619. (Usp. Službeni list FNRJ, 39/1948. i 40/1948)

⁸¹ Jakov Blažević, rođen je 1912. u Bužimu, Hrvatska. Član Komunističke partije Jugoslavije od 1928. Jedan od organizatora ustanka 1941. u Lici. Javni tužitelj Hrvatske. Ministar u vladi FNRJ. Predsjednik Izvršnog vijeća Sabora NR Hrvatske, predsjednik Sabora SR Hrvatske, predsjednik Predsjedništva SR Hrvatske. Član Centralnog komiteta KPJ/SKJ i član Centralnog komiteta KPH/SKH.

⁸² Peto redovno zasjedanje, nav. dj., 614.

rudnike, banke, trgovačku mrežu, poljoprivredne površine, institucije u kulturi, obrazovanju, zdravstvu itd. Iako u tijeku narodnooslobodilačkog rata nije proklamirala mijenjanje vlasničkih odnosa, već je tada usmjeravala aktivnosti nosilaca vlasti u smjeru takvih promjena. Očituje se to u organiziranju kolektivne obrade zemlje, proizvodnje na oslobođenim područjima, napose, odnosom prema vlasništvu okupatora i njegovih suradnika. Konfiskacijom tog vlasništva znatna je imovina i prije završetka rata na jugoslavenskom području stavljena pod kontrolu vlasti koju je izgrađivala Komunistička partija.

Politička vlast poslije završetka rata omogućila je Komunističkoj partiji ozakonjenje podržavljenja sredstava za proizvodnju. Većina zakonskih propisa koji su uređivali poslijeratne prilike sadržavali su, među kaznenim odredbama, i mogućnost konfiskacije imovine. Mnogi osuđeni na te kazne nisu imali prilike za žalbeni postupak. Donesen je i posebni Zakon o konfiskaciji i izvršenju konfiskacije.

Prije donošenja Ustava Federativne Narodne Republike Jugoslavije pristupilo se provođenju agrarne reforme. Prilične količine obradivih zemljišnih površina i gotovo sve šumske površine postale su državno vlasništvo. Krajem 1946. godine Narodna skupština je usvojila i Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća. Odredbe Zakona su u proljeće 1948. znatno pooštrene.

Novčana reforma 1945, Osnovni zakon o eksproprijaciji, Osnovni zakon o trgovačkim radnjama itd. ograničavali su svojim odredbama privatno vlasništvo, a otvarali prostor za razvitak državnog vlasništva. Gledajući u privatnim vlasnicima klasne protivnike, takmace u borbi za vlast i društvenu dominaciju, Komunistička partija nastojala ih je na sve moguće načine lišiti imovine, gospodarske moći kao podloge za uspješnu političku borbu. Zakonske odredbe, često nedovoljno određene i jasne, davale su mogućnosti za subjektivna tumačenja. Prilično velike nadležnosti imale su upravne vlasti neposredno, a neovisnost sudstva bila je više formalna nego stvarna. Na djelu je bilo revolucionarno oblikovanje društvenih odnosa u skladu sa shvaćanjima i koncepcijama Komunističke partije Jugoslavije. Stoga, u kratkom vremenskom razdoblju od jeseni 1944. do sredine 1948. su najvažnija gospodarska područja bila podržavljena. Izuzetak su bile poljoprivredne obradive površine koje su ipak, najvećim dijelom, još ostale u privatnom vlasništvu.

S u m m a r y

The author deals with laws fundamental in the communist government's realization of state-ownership in nearly all branches of commerce, culture, education, health etc. He seeks to introduce the time-sequence of events, to show the rate of and circumstances in which those regulations were coming into force, as well as their basic principles and characteristics.

Most of these laws had been promulgated in the short period of time from autumn 1944 to mid-1948. The instruments of transferring of private property into state-ownership were confiscation, expropriation and nationalisation. Political authorities, in reins of the communist party, set very harsh standards in establishing and enacting of these measures, seeing in private owners its class enemies and competitors in struggle for the domination in society. Statutory regulations, quite often inadequately defined and moot, were granting it great possibilities for arbitrary acts. This was in fact a revolutionary remoulding of social relations, founding them on the state-ownership over means of production.

UDK 949.713

ISSN 0353-295 X

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

R A D O V I

VOL. 25

Z A G R E B

1992.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb - Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis "Radovi" oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.